

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Rando Lukk

TINGIV KÕNEVIIS ISURI KEELE ALAM-LAUGA MURDES

Bakalaureusetöö

Juhendajad kaasprofessor Fedor Rozhanskiy ja teadur Triin Todesk

TARTU 2026

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrekselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud, lähtudes Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna lõputööde nõuetest, ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega, sealhulgas on järgitud teaduseetika põhimõtteid.

Rando Lukk

Lühikokkuvõte

Siinses töös uurin tingivat kõneviisi isuri keele Alam-Lauga murdes. Uurimuse eesmärk on välja selgitada, millised on tingiva kõneviisi tunnused Alam-Lauga murdes, mis mõjutab nende esinemist ning missugused tüvevaheldused toimuvad tunnuste liitumisel verbitüvele. Lisaks ilmestavad selle uurimuse tulemused Alam-Lauga piirkonna keelekontakte ning keele hääbumisega seotud nähtuseid.

Materjaliks on Alam-Lauga murdealalt kogutud helisalvestised, mis saadi Fedor Rozhanskiy ja Elena Markuse aastatel 2006–2017 läbiviidud välitöödelt. Tingivat kõneviisi sisaldavad lausungid transkribeerisin ning kogutud 900 vormi analüüsisin kvantitatiivselt.

Tulemustest selgus, et Alam-Lauga murdes on tingiva kõneviisi jaoks viis erinevat tunnust: sufiksidsid *-isi*, *-issi*, *-is(s)isi*, *-jaisi/-jäisi* ning vene keelest laenatud partikkel *bj*. Tunnuste esinemise osas tekkisid tendentsid verbitüübiti, olgugi et varieeruvust on suurel määral. Esines ka murrakulisi erinevusi: näiteks puudus Alam-Lauga lõunamurrakus tunnus *-jaisi/-jäisi*. Tingiva kõneviisi sufiksitate puhul kirjeldan tunnuste liitumisel toimuvad tüvevaheldusi verbis.

Samuti näitavad uurimistulemused tingiva kõneviisi kohta seda, et murdesiseselt on keelekontaktid toimunud erinevatel viisidel. Teadmised Alam-Lauga piirkonna keelte tingiva kõneviisi kohta võimaldavad veel teha oletusi tunnuste leviku kohta nende keelte vahel. Samuti on isuri keele hääbumine Alam-Lauga murdes toonud kaasa kontrafaktiivses funktsioonis tingiva kõneviisi oleviku kasutamist mineviku asemel ning impersonaali tunnuse ja isikusufiksi koosinemist.

Võtmesõnad: tingiv kõneviis, isuri keel, Alam-Lauga murre

Sisukord

Sissejuhatus.....	5
1. Isuri keele Alam-Lauga murre	7
1.1. Vadja-isuri keelevahetus Alam-Lauga alal.....	8
1.2. Vadja keele jooned Alam-Lauga murdes.....	10
2. Tingiv kõneviis	11
2.1. Tingiv kõneviis läänemeresoome keeltes	12
2.2. Isuri keele tingiva kõneviisi erijooned.....	13
2.3. Isuri keele tingiva kõneviisi sarnasused naaberkeeltega.....	15
3. Materjal ja meetod	17
3.1. Transkriptsioon	19
4. Tulemused.....	20
4.1. Vokaalalgulised tingiva kõneviisi tunnused	21
4.1.2. Tüvevaheldused vokaalalgulise tunnuse liitumisel.....	22
4.2. Tingiva kõneviisi <i>jA</i> -alguline tunnus	24
4.2.1. Tüvevaheldused <i>jA</i> -algulise tunnuse liitumisel	25
4.2.2. <i>jA</i> -alguline tunnus Alam-Lauga idamurrakus.....	26
4.3. Impersonaali tingiv kõneviis.....	27
4.4. Vene keelest laenatud partikkel <i>bj</i>	28
4.5. Tingiva kõneviisi aeg ja funktsioon.....	30
5. Tingiva kõneviisi tunnuste levik isuri ja selle naaberkeeltes.....	33
Kokkuvõte.....	36
Lühendite loend	39
Kirjandus.....	40
The conditional mood in Lower Luga Ingrian. Summary	44

Sissejuhatus

Siinses töös uurin isuri keele Alam-Lauga murde tingiva kõneviisi tunnuseid ja nende kasutust. Alam-Lauga murre on koos Soikkola murdega ainsad tänaseni elusad isuri keele murded, kuid tänapäeval on isuri keele murrete uurimisel rohkem tähelepanu saanud Soikkola murre (nt Saar 2017; Rozhanskiy & Markus 2020; Markus & Rozhanskiy 2022). Kuigi Alam-Lauga murret on vähesel määral põhiuurimisobjektina käsitletud (nt Kuznetsova 2012; Rozhanskiy & Markus 2013), on seda murret vaadeldud eelkõige koos teiste murrete või keeltega (nt Porkka 1885; Mägiste 1925; Laanest 1996b, 1986; Muslimov 2024). Tingivat kõneviisi on Alam-Lauga piirkonna keeltes uuritud põhjalikumalt vadja keeles (Kuusk 2001; Markus 2005), isuri keele Soikkola murdes on olemas põgusam kirjeldus (Rozhanskiy & Markus 2020). Alam-Lauga isuri keeles on tingivat kõneviisi lühidalt puudutatud uurimustes, millesse, nagu ka enamikus teistes Alam-Lauga murde käsitlustes, on kaasatud nii teised isuri murded kui muud keeled (nt Laanest 1986; Kehayov 2017; Muslimov 2024).

Kui eesti keeles on tingiva kõneviisi jaoks kasutusel vaid üks tunnus *-ksi/-ks*, siis isuri keeles ja selle naaberkeeltes on tingiv kõneviis vormimoodustuslikult mitmekesisem. Tänapäeva isuri keeles on tingiva kõneviisi tunnuseid mitu, Soikkola murdes on nendeks *-iži*, *-iššii*, *-iššizi*, *-jaiži/-jáiži*, *-jaiššii/-jáiššii* ja *-jaiššizi/-jáiššizi* (Rozhanskiy & Markus 2020: 112). Alam-Lauga murde kohta on siiani sarnased uurimused puudunud.

Selle uurimistöö eesmärk on välja selgitada, millised on tingiva kõneviisi tunnused isuri keele Alam-Lauga murdes ning kuidas neid kasutatakse. Põhilised uurimisküsimused on:

- 1) millised on tingiva kõneviisi tunnused isuri keele Alam-Lauga murdes;
- 2) missugused faktorid mõjutavad tingiva kõneviisi tunnuste esinemist;
- 3) missugused tüvevaheldused toimuvad tingiva kõneviisi tunnuste liitumisel verbitüvele?

Samuti annab siinne uurimus uusi teadmisi keeleliselt mitmekesise Alam-Lauga piirkonna keelekontaktide ja keele hääbumisega seotud protsesside kohta. Varasemalt on areaali keelekontakte uuritud (nt Muslimov 2005; Myznikova 2014), kuid siinne uurimus võimaldab selgitada kontakte läbi tingiva kõneviisi prisma. Samuti on kõik Lääne-Ingerimaa läänemeresoome keeled hääbuvad keeled. Keele hääbumisest ja unustamisest tingituna leidub nende keelte kõnelejatel huvitavaid nähtusi, mis väljenduvad ka tingivas kõneviisis. Keele hääbumisega seotud protsesse on areaalis uuritud nii isuri, vadja kui ka ingerisoomi keeles (nt Kehayov 2017; Muslimov 2024). Käesolev uurimus ilmestab selliseid nähtusi tingivas kõneviisis.

Töö eesmärkide saavutamiseks kasutasin Fedor Rozhanskiy ning Elena Markuse läbiviidud välitöödelt kogutud helisalvestisi, mis olid kogutud Alam-Lauga murdealalt aastatel 2006–2017. Siinsed andmed koguti, esitades keelejuhtidele venekeelseid stiimullauseid, mida nad isuri keelde tõlkisid. Tingivat kõneviisi sisaldavad helisalvestised transkribeerisin ning saadud 900 tingiva kõneviisi vormidest koostasin märgendatud andmestiku, mida analüüsisin kvantitatiivselt.

Töö koosneb viiest peatükist. Esimeses peatükis annan ülevaate Alam-Lauga murdest. Teises peatükis kirjeldan tingivat kõneviisi ning selle väljendumist läänemeresoome keeltes. Kolmandas peatükis tutvustan uurimismaterjali ja -meetodit. Neljandas peatükis esitan uurimuse tulemused ning viiendas peatükis arutlen selle üle, kuidas on tingiva kõneviisi tunnused keelekontaktide mõjul areaalis liikunud.

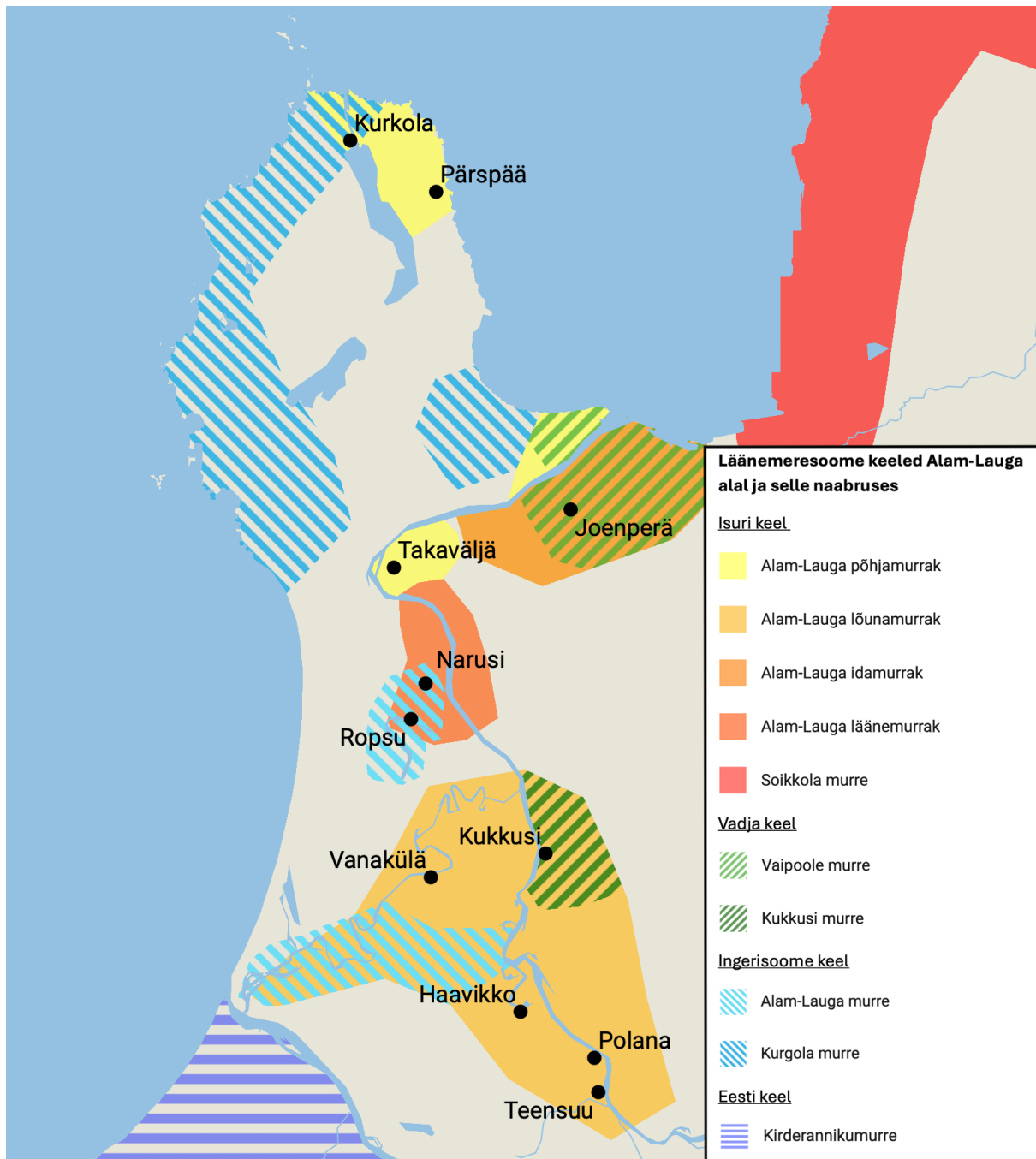
1. Isuri keele Alam-Lauga murre

Isuri keel on Ingerimaal kõneldav põhja-läänemeresoome keel. Isuri keelel on neli murret: Hevaha, Oredeži, Soikkola ja Alam-Lauga. Tänapäeval on neist säilinud Soikkola ja Alam-Lauga murre, Hevaha ja Oredeži murded on nüüdseks välja surnud. Alam-Lauga murret räägitakse Lääne-Ingerimaal Lauga jõe alamjooksul, Rosona jõe ümbruses ja Kurgola poolsaarel. 2006. aastal oli Alam-Lauga murdel 98 kõnelejat, kellest kõik olid üle 80 aasta vanad (Kuznetsova, Markus & Muslimov 2015: 140–141).

Alam-Lauga areaal on rahvuslikult ja keeleliselt väga mitmekesine. Piirkonnas on olnud tihedaid kokkupuuteid isuri, vadja, ingerisooime, eesti ja vene keele vahel. Sellest tingituna on Alam-Lauga murre võrreldes teiste isuri keele murretega kõige erinevam. Näiteks jagab Alam-Lauga murre vadja keelega palju ühiseid jooni, mis Soikkola murdes puuduvad (Laanest 1966b: 145–151). Seetõttu peetakse Alam-Lauga murret isuri ning vadja keele segakeeleks, millel on mõjutusi ka ingerisooime ning eesti keelest (Rozhanskiy & Markus 2025: 168).

Kuna Alam-Lauga murde kontaktkeelte asualad on erinevates kohtades, siis on mõjutuste ulatused ka murdesiseselt erinevad. Vadja ning eesti keel on lähedasemas kontaktis olnud Alam-Lauga murdeala lõunapoolsete küladega, millest mitmed olid aastatel 1920–1940 Eesti Vabariigi koosseisus. Ingerisooime murded on olnud kontaktis Alam-Lauga murdeala põhja- ja läänepoolsete küladega. Täpsemalt kirjeldab Alam-Lauga isoglosse Mehmet Muslimov oma väitekirjas (2005: 71–165). Kuna isuri ja vadja keel on olnud Alam-Lauga murde arengus kõige mõjukamad, siis keskendun siin peatükis nende kahe keele ja kõnelejaskonna kokkupuutele Alam-Lauga murdealal.

Selles uurimistöös jaotan ma Alam-Lauga murde Natalia Kuznetsova (2009: 22–23) liigituse järgi põhja-, lõuna-, ida- ja läänemurrakuks. Jaotus on tehtud isoglosside järgi: Alam-Lauga murret on piirkonniti mõjutanud kontaktkeeled eri ulatuses. Alam-Lauga murde ja selle naaberkeelte alasid ilmestab joonis 1.

Joonis 1. Läänemeresoome keeled Alam-Lauga alal ja selle naabruses. Kaart põhineb Kuznetsova (2015) andmetel.

1.1. Vadja-isuri keelevahetus Alam-Lauga alal

18. sajandi lõpus avaldas F. L. Trefurt etnograafilisi märkmeid vadjalastest, märkides neid asuma Alam-Lauga alal Teensuu, Mannakka, Haavikko, Kotko ja Füödermaa külates. Kõik need külad on tänapäeval isurite külad. Trefurti märkmeid vadjalaste kohta ei saa pidada vigaseks, sest Trefurt oli teadlik vadja keele eripärasest $k > t\check{s}$ häälikumuutusest. Kuna ei ole

teada, et neist küladest oleks vadja rahvastikku tahtlikult vähendatud, sobib muutuste põhjuseks keelevahetus. (Rozhanskiy & Markus 2013: 219–220) Vadjalaste keele ja identiteedi muutustele on toodud kaks tõlgendust.

Esimene neist on seotud sellega, et 20. sajandil on isuri keel olnud vadja keelest prestiižsem. Sellest tingituna hakkasid sel ajal Alam-Lauga alal elavad vadjalased ja vadja keele kõnelejad järjest enam nimetama end isuriteks ning isuri keele kõnelejateks. Muutus enesemääramises toimus niivõrd tugevalt, et vahemikus 1926–2002 ei olnud rahvaloendustes võimalik ennast vadja rahva esindajaks nimetada, sest nende hulk, kes end veel vadjalasteks pidasid, oli liiga väike. 1930ndateks oli vadjalaste arv langenud väga madalale, samal ajal kui isurite rahvastik püsis enam-vähem samana. (Kuznetsova, Markus & Muslimov 2015: 153–156) Kõige selle tõttu ei loodud vadjalastele omakeelset haridust ega ka kirjakeelt. Isurite olukord oli võrreldes vadjalastega selles osas parem: aastatel 1932–1937 eksisteeris Väinö Junuse eestvedamisel Soikkola murdel põhinev isuri kirjakeel ning koolides anti haridust isuri keeles. Vadjalased, kellele omakeelset haridust ei võimaldatud, õppisid isuri või vene keeles. (Heinsoo & Saar 2016: 121–122)

Teine tõlgendus keelevahetusele on see, et isuritega kokku puutudes olid vadjalased need, kes pidid isuri keelele üle minema, sest isurid ei osanud vadja keelt piisavalt hästi rääkida. On teada, et paljud vadja mehed abiellusid Soikkola poolsaarelt pärit isuri naistega, kuid kui isuri naine vadjalaste hulka elama suundus, olid hoopis vadjalased need, kes keelt vahetasid (Tsvetkov 1925: 43). 21. sajandil valdasid kõik vadja keele rääkijad Alam-Lauga isuri keelt (Rozhanskiy & Markus 2025: 171). Mitmed vadjalased on rääkinud, et isurid ei suutnud vadja keelt ära õppida. Sellele keelevahetuse hüpoteesile on väidetud vastu sellega, et vadja ja isuri keelel ei ole fonoloogiliselt ja morfoloogiliselt nii suuri erinevusi, mis takistaks isuri keele kõnelejal vadja keelt õppida. (Muslimov 2005: 357–358) Samuti oskasid mõned vadja kui ka isuri keele kõnelejad soome ja eesti keelt, mis seab kahtluse alla keeleoskuse erinevusi kahe rahva vahel. Seega võiks vadja keelevahetus olla tingitud pigem sotsiolingvistilistest, mitte keeleoskusega seotud teguritest. (Kuznetsova, Markus & Muslimov 2015: 155)

Olgugi et keelevahetuse põhjusele ei ole ühtset arvamust, on Alam-Lauga alal kindlasti toimunud kahe rahva segunemine. Peale demograafiliste andmete tõendavad segunemist ka geneetilised (vt Kuznetsova jt 2022) ja keelelised näitajad. Kuna Alam-Lauga murre on Soikkola murdest niivõrd erinev, ei ole võimalik, et vadjalased vahetasid oma keele täielikult isuri keele vastu. Pigem on Alam-Lauga murre isurite ja vadjalaste ühisest suhtlusest tekkinud keel, mille mõlemad rahvad endale emakeeleks võtnud on. (Rozhanskiy & Markus 2013: 230)

1.2. Vadja keele jooned Alam-Lauga murdes

Keeleliselt jagavad Alam-Lauga murre ning vadja keel palju ühiseid jooni. Leksikaalse sarnasuse poolest on Soikkola murre ja vadja keel Alam-Lauga murdega võrreldes enam-vähem samal tasemel (Rozhanskiy & Zhivlov 2019: 104–105). Arvo Laanesti (1966b: 145–151) uuritud 70 isuri keele joontest oli 28 sellised, mis esinevad vaid Alam-Lauga murdes. Neist 28 joonest 23 olid ühised vadja keelega. Alam-Lauga isuri ja vadja keele ühisjoonte seas, mis neid Soikkola murdest eristavad, on näiteks (Rozhanskiy & Markus 2013: 224–229):

- a) binaarne konsonantide pikkuse eristus ternaarse asemel;
- b) komitatiivi tähendusega kääne postpositsiooni asemel: isAL *koiranka*, vdjV *koiraka*, kuid isS *koiran kera* 'koeraga';
- c) käskiva kõneviisi eituse põhiverb käskivas kõneviisis, mitte infinitiivis: isAL *elkä peskü*, vdjV *elka peska*, kuid isS *elkã peššã* 'ärge peske';
- d) *si*-minevik *isi*-mineviku asemel: isAL *suvasin*, vdjV *suvazin*, kuid isS *šuvvaišin* 'armastasin';

Isuri ning vadja keele segunemist tõendab ka Alam-Lauga alal räägitav vadja keele Kukkusi murre. Sarnaselt Alam-Lauga murdega peetakse seda isuri ja vadja keele segakeeleks, kusjuures segunemine on vägagi reeglipärane. Kui Alam-Lauga murdes on isuri kui vadja keele jooni nii sõnavaras, grammatikas ja häälduses, siis Kukkusi murde sõnavara ja hääldus on isuripärane, kuid grammatika vadjapärane. (Markus & Rozhanskiy 2012; Rozhanskiy & Markus 2025: 171) Samuti on peetud isuripäraste keelejoonte tõttu Vaipoolle vadjalasi isuri keelele üle minevaks rahvaks (Ariste 1968: 18–19).

2. Tingiv kõneviis

Et tutvustada tingivat kõneviisi, on oluline alustada tingimuskonstruktsioonidest. Tingimuskonstruktsioon on lausetüüp, mis koosneb tingimuslausel (ingl *protasis*) ja pealausest (ingl *apodosis*), mis saab olla tõene vaid tingimuslause täitumisel (1). Tingimuskonstruktsioonid on seotud irreaalsusega, mis tähendab, et vaatlushetkel ei ole situatsioon toimunud või selle toimumisest ei teata.

(1) *Kui vend homme tuleb, siis läheme me kalale.*

Tingimuskonstruktsioone saab jaotada hüpoteetilisusastme järgi. Kõige kõrgema hüpoteetilisusastmega on kontrafaktiivsed laused, milles tingimuse täitumine ei ole enam võimalik (2). Skaala otspunktide vahel on hüpoteetilised laused, mille tingimus võib veel täituda (3). Madalaima hüpoteetilisusastmega on faktuaalsed laused, mida tingimuskonstruktsioon esitada ei saa (4). (Comrie 1986: 88–89)

(2) *Kui ta oleks elanud lähedal, oleksin ma tal külas käinud.*

(3) *Kui ta elaks lähedal, käiksin ma tal külas.*

(4) *Kuna ta elab lähedal, käin ma tal külas.*

Tingimuskonstruktsioonis võib hüpoteetilisusaste olla markeeritud juba verbis endas (Comrie 1986: 87). Sel juhul võib tingimuskonstruktsiooni põhiverb olla keeles markeeritud näiteks olevikust erineva ajavormi või muu kõneviisiga (Thieroff 2010: 11–13). Viimane strateegia on kasutusel eesti keeles, kus tingimuskonstruktsiooni põhiverb võib olla peale kindla kõneviisi ka tingivas kõneviisis (5). Tingiv kõneviis markeerib irreaalsust, lisades sellele sündmuse toimumise võimalikkuse (Erelt 2017: 162), mistõttu on see tingimuskonstruktsioonidega tugevalt seotud.

(5) *Kui vend homme tuleks, siis lähöksime me kalale.*

Erinevus näidete 1 ja 5 vahel ongi hüpoteetilisusastmes. Eesti keele tingimuslauses seostub kindlas kõneviisis esinev verb madalama hüpoteetilisusastmega, tingivas kõneviisis esinev verb aga kõrgema hüpoteetilisusastmega. Ka pealause verbivorm võib lause hüpoteetilisusastet mõjutada. (Plado 2013: 69, 72, 84)

Tingiva kõneviisi kasutus ulatub aga tingimuskonstruktsioonidest kaugemalegi. Eesti keeles kasutatakse tingivat kõneviisi veel tahet väljendavat verbi laiendavas komplementlauses (6),

teise osalausega vastandatud rindosalauses (7), otstarbelauses (8), direktiivi pehmendamiseks (9) ja mujalgi (Erelt 2017: 163–165).

- (6) *Ma tahan, et ta akna kinni paneks.*
- (7) *Me viiksime neile piima, aga meil pole aega.*
- (8) *Peitsin end puu taha, et ta mind ei näeks.*
- (9) *Ehk alustaksid uuesti.*

2.1. Tingiv kõneviis läänemeresoome keeltes

Läänemeresoome keelte põhja- ning lõunamurrakus on kasutusel erinevad tingiva kõneviisi tunnused. Lõuna-läänemeresoome keeltes on selleks *-ksi*, põhja-läänemeresoome keeltes ja eesti kirderannikumurdes *-isi*, vrd ee *laulaksin* ja sm *laulaisin*. Tingiva kõneviisi tunnusele järgneb isikuliide, mis puudub ainsuse kolmandas isikus. Eesti keeles on võimalik kasutada pöördelõputa vorme kõikides isikutes (Erelt 2017: 161).

Tingiva kõneviisi tunnuste algeks peetakse *-ksi* puhul kontinuatiiv- ja frekventatiivverbide tuletusliidet **-kše*, *-isi* puhul liidet *-ise* (< **-hje/*-hše/*-hši*), kusjuures mõlemale tunnusele on lisatud mineviku tunnus **-j*. *ise*-liite kohta on esitatud mitmeid päritolusid. Nende hulgas on deminutiivsete nimisõnade liide, *ise*-lõpulised momentaan-, kontinuatiiv- ja frekventatiivverbid ning *valaisen-* või *havaitsen-*verbitüüpide tuletusliide. (Lehtinen 2006: 129–131) Peale **j*-mineviku arvatakse mõlemat tingiva kõneviisi tunnust olema seotud **š*-minevikuga (Prillop & Saar 2020: 181).

Tingival kõneviisil on läänemeresoome keeltes kaks aega: olevik ning minevik. Minevik on moodustatud analüütiliselt abiverbi *olla* tingiva kõneviisi vormi ja põhiverbi mineviku partitsiibi abil, nt ee *oleksin laulnud*. Aunusekarjala, lüüdi ning vepsa keeles on tingiva kõneviisi minevikus kasutusel ka aktiivi mineviku partitsiibi ja tingiva kõneviisi kombineeritud tunnus, nt vps *lugenuižin* 'oleksin lugenud (1SG)'. (Laanest 1975: 155) Ka tänapäeva eesti ühiskeeles on olemas mineviku tingiva kõneviisi *nuks*-vorm, nt *pidanuksin* ~ *oleksin pidanud*, olgugi et selle kasutus on suhteliselt harv (Erelt 2017: 161). Eesti ühiskeele *nuks*-vorm on Oskar Looritsa esitatud keeleuendus, mis põhineb eelnimetatud Laadoga rühma keeltes ja lõunaeesti keele analoogsetel vormidel (Loorits 1922).

Läänemeresoome keeltes on tingiva kõneviisi olevikuga seotud hüpoteetilise ning minevikuga kontrafaktiivsuse funktsioon (nt soome keeles Tommola 2010: 519; eesti keeles

Erelt 2017: 161). Olgugi et funktsioone on võimalik kirjeldada täpsemaltki, kasutan siin töös tingiva kõneviisi jaoks binaarset funktsioonieristust.

Eitava kõneliigi tingiv kõneviis moodustatakse läänemeresoome keeltes eitusverbi (eesti keeles eituspartikli) ning põhiverbi isikulõputa tingiva kõneviisi vormiga, nt sm *en laulaisi* 'ei laulaks (1SG)'. Mineviku eituse jaoks kasutatakse tingivas kõneviisis eitusverbi, *olla*-verbi tingiva kõneviisi vormi ning mineviku partitsiipi, nt sm *en olisi laulanut* 'ei oleks laulnud (1SG)'. (nt soome keeles Tommola 2010: 514–515; vadja keeles Markus 2004: 85–86; eesti keeles Erelt 2017: 162) Impersonaalis moodustatakse tingiv kõneviis lisades impersonaali tunnusele *-(t)A'* tingiva kõneviisi tunnus (Laanest 1975: 156).

2.2. Isuri keele tingiva kõneviisi erijooned

Isuri keeles on tingiva kõneviisi tunnuseid mitu. Tingiva kõneviisi põhiliseks tunnuseks isuri keeles on põhjaläänemeresoome keeltele iseloomulik *-isi*. Soikkola murdes on kirjeldatud *iži*-tunnuse poolpika konsonandiga variandi *-iššii* kasutust, nt *šaiššiin* 'saaksin (1SG)' (Rozhanskiy & Markus 2020: 122).

Kõikides murretes on ainsuse kolmandas isikus tingiva kõneviisi tunnuses toimunud lõpukadu, võrdle isH *söiz* (Laanest 1986: 132–133) ja sm *söisi* 'sööks (3SG)'. Tingiva kõneviisi tunnuse lõpuvokaalikadu on Soikkola ja Hevaha murretes ka teise isiku ainsuse vormides, vrd isH *pannīst* 'paneksid (2SG)' ja isAL *makajaiziD* 'magaksid (2SG)' (*ibid.*, 138).

Tingiva kõneviisi tunnustest on Soikkola murdes täheldatud ühesilbiliste verbitüvedega topeltmarkeeringut, nt *saisiist* 'saaksid (2SG)', mida leidub vähesel määral ka kolmesilbilistel tüvedel (Porkka 1885: 88). Alam-Lauga murdes on esitatud näited topelttunnusest kujul Lau² *en saisiskā* 'ei saaksi (1SG)' (Nirvi 1971: 513) ja Joe *luki, aiziz* 'loeks (3SG)' (Laanest 1986: 133), kus topelttunnus on kombineeritud *JA*-formatiiviga.

-JA on algupäraselt olnud osa kontraheerunud **-AiðA* ja **-AðA* verbide tüvest, mis isuri ja ingerisooime keeles ning soome keele kagumurretes säilis vaid kolmanda isiku pööretes ning tingivas kõneviisis (Lehtinen 1979: 181–182), nt isS INF *arvada* 'arvata' : IND.3SG *arvajā* : COND.1SG *arvajaisīn*, kuid IND.1SG *arvān* (Nirvi 1971: 20). Üldiselt esineb *JA*-alguline tingiva kõneviisi tunnus isuri keeles peale kontraheerunud verbide ka refleksiivsete **-ĭe* verbidega (Laanest 1986: 133), nt isS INF *kidissā* 'kihistada (naeru)' : IND.1SG *kiĭĭzen* : COND.1SG *kiĭĭzizīn ~ kidajaizīn*, kusjuures *isi*-tunnust leiab refleksiivsetes verbides harva. Refleksiivsete

¹ Suurtäheline *A* tähistab vokaalharmoniale alluvat häälikut: eesvokaalses sõnas /ä/ ja tagavokaalses /a/.

² Varasemates keelenäidetes on kajastatud murrak või küla, kui murraku eristamine on oluline.

verbide *jA*-algulise tingiva kõneviisi tunnuse tekkepõhjuseks on peetud silbikorduse vältimist. (Saar 2017: 146)

Enne 21. sajandit on *jA*-algulist tunnust kirjeldatud muudes verbides vaid Alam-Lauga murdes, nt *ottajais* 'võtaks (3SG)' (Mägiste 1925: 36). Tänapäeval kasutatakse *jA*-algulist tunnust ka Soikkola murdes, mis on arenenud lausa kolmeks erinevaks variandiks: *-jAiži*, *-jAiššii* ning *-jAiššizi*. Neid tunnuseid kasutatakse eelkõige verbidega, mille kolmanda isiku olevikus on *jA*-formatiiv olemas, kuid neid tunnuseid kohtab ka teiste verbidega. (Rozhanskiy & Markus 2020: 120, 122) Seega võib *jA*-algulisi tunnuseid pidada ikkagi iseseisvateks.

Alam-Lauga lõunamurrakus *jA*-algulist tunnust ei kasutata. Samas on selles murrakus täheldatud vene keelest laenatud tingiva kõneviisi partikli *bj* kasutust. Partikli kasutuse põhjuseks on arvatud tingiva kõneviisi ja mineviku vormihomonüümiat ning sarnasust vene keele tingiva kõneviisi moodustusviisiga, milles tingiva kõneviisi partikliga kaasnev verb on alati mineviku vormis. (Muslimov 2024: 116–117) Partikliga *bj* esinev põhiverb võib olla sarnaselt vene malliga lihtminevikus kui ka koos tingiva kõneviisi vormiga³, millisel juhul on tingiv kõneviis markeeritud kahekordselt (Kehayov 2017: 269–270; Muslimov 2024: 117). Kuna vene keeles ei ole võimalik ainuüksi tingiva kõneviisi vormist eristada olevikku ja minevikku (Hansen 2010: 327), siis kaob ka isuri keeles vene malli kasutusel eristus aja, sealhulgas ka hüpoteetilise ja kontrafaktiivse tähenduse vahel. Partiklit *bj* on täheldatud ka Oredeži murdes: *bj ei ša·ttaiš* 'ei sajak (3SG)' (Laanest 1966a: 229). Hevaha murdest ei ole kirjapanekuid partikli *bj* kohta, kuid täheldatud on vene keelest laenatud sidesõna *čtoby*, millega esinev põhiverb võib vene keeles olla minevikus: *što·Bj šai·z* 'et saaks (3SG)' (Laanest 1966a: 22).

Soikkola murdes võib tingiva kõneviisi tunnus mõjutada verbitüve konsonandi pikkust. See tähendab, et verbides, mille paradigmas on nii lühike kui ka poolpika konsonandiga tüvi, võib erineva tingiva kõneviisi tunnuse liitumisel olla tüvekuju erinev, nt *küššüižin* ~ *küššüižšiin* 'küsiksin (1SG)'. Astmevaheldusega verbiparadigmades liitub tingiva kõneviisi tunnus tugevas astmes tüvele, impersonaalis juba (*t*)*tA*-tunnuse liitumise tõttu nõrgas astmes tüvele. (Rozhanskiy & Markus 2020: 122, 127)

Tunnuste *-iššii* ja *-jAiššii* lõpuvokaal on Soikkola murdes esimese isiku ainsuses pikk, vrd *arvajaiššiin* 'arvaksin (1SG)' ja *arvajaiššimma* 'arvaksime (1PL)' (Rozhanskiy & Markus 2020: 122). *jA*-alguliste tunnuste esikonsonant pikeneb kaasarõhulise silbi järel (Saar 2017: 146), nt isS *murginajjaiz* 'sööksin hommikust (1SG)' (Nirvi 1971: 319).

³ Näited *bj* mallide kohta on peatükis 4.4.

Tingiva kõneviisi minevikku ja eitust väljendatakse isuri keeles läänemeresoome keeltele omaselt ehk analüütiliselt. Minevikus nt isAL *olisiD seilanuD* 'oleksid purjetanud (2SG)', eitavas kõneliigis nt isS *evät pilahuiZ* 'ei rikneks (3PL)', isS *emmä öllis tēDänèD* 'ei oleks teadnud (1PL)' (Laanest 1986: 133, 140). Impersonaali tingiv kõneviis moodustatakse läänemeresoomepäraselt impersonaali tunnuse *-(t)TA* ja tingiva kõneviisi lõpukaolise tunnusega *-is*, nt isS *tunnetaiz* 'tuntaks (IMPRS)'. Impersonaali ja tingiva kõneviisi kombinatsiooni on isuri keeles hakatud pidama üheks morfeemiks (Kuznetsova 2012: 57–58). Siin töös vaatlen ma tingiva kõneviisi *isi*-tunnust ja impersonaali tingiva kõneviisi tunnust eraldi.

2.3. Isuri keele tingiva kõneviisi sarnasused naaberkeeltega

Isuri keel jagab oma naaberkeeltega mitmeid tingiva kõneviisi tunnuseid. Ainuke naaberkeelte tingiva kõneviisi tunnus, mida isuri keelest ei leia, on lõuna-läänemeresoome *-ksi*. Eesti kirderannikumurdes ja vadja keeles, mis kuuluvad läänemeresoome keelte lõunarühma, kasutatakse tingivas kõneviisis lõunarühma tunnuse kõrval ka põhjaläänemeresoomelikku *isi*-tunnust. Mõlemas keeles esineb *isi*- ja *ksi*-tunnuste kontamineeritud liide, milleks on kirderannikumurdes *-iksi*, nt *joiksin* 'jooksin (1SG)' (Must 1987: 251, 253–254) ning vadja keeles *-issi* (< **-iksi*), nt *antaissi* 'annaks (3SG)'. (Kuusk 2001: 201; Kallio 2014: 162)

Ühesilbiliste verbitüvedega kasutatakse vadja keeleski tingiva kõneviisi topelttunnust, nt *vdjV saisizin* 'saaksin (1SG)'. Nagu ka isuri keeles, on topelttunnust harvadel juhtudel märgitud pikemate tüvedega verbidel. (Kuusk 2001: 202) Topelttunnust on täheldatud ka eesti kirderannikumurde Lüganuse ja Viru-Nigula murrakutes, nt Lüg *veisesin* 'viiksin (1SG)' (Must 1987: 253). Nendes areaali keelte allikates on topelttunnust vaid kirjeldatud ning selle tekkimise põhjust ei ole esitatud. Soome edelamurrete puhul, kus samuti topelttunnust kohtab, on selle teket põhjendatud vajadusega eristada tingiva kõneviisi ja *si*-mineviku vorme (Mantila 2025: 100). Kuna isuri ja vadja keeles ning eesti kirderannikumurdes kasutatakse topelttunnust eelkõige ühesilbiliste verbitüvedega, mille puhul leidub *si*-minevikku vaid üksikus kirderannikumurde verbis (Ariste 1948: 77; Must 1987: 234–244; Rozhanskiy & Markus 2020: 120), on nendes keeltes tunnuse tekkepõhjus tõenäoliselt teistsugune.

Iseseisev *JA*-alguline tunnus on kasutusel ingerisooime keele Alam-Lauga ja Moloskovitsa murretes kujul *-jAisi*, nt ingM *antajaisin* 'annaksin (1SG)' (Muslimov 2024: 114–116), kuid Kurgola murdes iseseisvat *JA*-algulist tunnust täheldatud ei ole (Leppik 1975: 99). Iseseisvat *JA*-algulist tunnust kasutatakse veel vadja keele Vaipoolle murdes kujul *-jAisi* ning *-jAisisi*, nt

pelajaizin 'mängiksin (1SG)'. Vadja keelde ongi *jA*-algulised tunnused tekkinud isuri keele mõjul. (Kuusk 2001: 202; Markus 2004: 83)

Vene keele tingiva kõneviisi partikli kasutust on näha Vaipoolle vadja keeles kujul *bę*, nt *bę antaisivad* 'laseksid (3PL)' (Kuusk 2021: 202). Vene keelest laenatud partiklit kasutatakse ka isuri keelest idapoolsemates Venemaal räägitavates läänemeresoome keeltes (Kehayov 2017: 270–271).

Tabel 1. Tingiva kõneviisi tunnused isuri murretes ja isuri naaberkeeltes seniste uurimuste järgi.

	isAL		isS	vdjV	ingAL	ingK	eeKir
	lõuna	muud murrakud					
<i>-is(s)i</i>	+	+	+	+	+	+	+
Topelttunnus <i>-is(s)isi</i>		+	+	+			+
<i>-jAis(s)i</i>		+	+	+	+		
<i>-jAisisi</i>		+	+	+			
Partikkel <i>bj/bę</i>	+			+			

3. Materjal ja meetod

Uurimuse materjaliks on Fedor Rozhanskiy ja Elena Markuse läbiviidud välitööde salvestised Alam-Lauga murdealalt aastatest 2006–2017. Minu andmestikus olevad lausungid saadi sedasi, et keelejuhid tõlkisid neile esitatud venekeelseid stiimullauseid isuri keelde. Stiimullaused olid koostatud sõnaparadigmade kogumise põhimõttel. See tähendab, et iga sõna jaoks oli mitmelausealine plokk, et keelejuhtidelt saada võimalikult palju sõnavorme. Küll aga ei sisaldanud plokid piisavalt lauseid, et saada kätte kõik võimalikud sõnavormid. Keelejuhte oli kokku 18, nende andmed on esitatud tabelis 2.

Tabel 2. Keelejuhtide andmed.

Murrakuala	Keelejuht	Sugu	Sünniaasta	Sünnikoht	Elukoht
põhja	AK	naine	1927	Pärspää	Kurkola
	ZP ⁴	naine	1933	Jaama	Teensuu
lõuna	AU	naine	1932	Polana	Polana
	FI	mees	1930	Haavikko	Haavikko
	GK	mees	1929	Haavikko	Haavikko
	HA	naine	1937	Vanakülä	Vanakülä
	JJ	mees	1943	Vanakülä	Vanakülä
	LD	naine	1921	Kukkusi	Kukkusi
	NA	naine	1927	Haavikko	Haavikko
	ND	mees	1924	Vanakülä	Vanakülä
	RM	naine	1929	Teensuu	Teensuu
ida	LA	naine	1938	Joenperä	Joenperä
	PM	mees	1923	Joenperä	Joenperä
lääne	LI	naine	1940	Ropsu	Ropsu
	MA ⁵	naine	1930	Takaväljä	Ropsu
	NP	naine	1927	Narusi	Narusi
	PF	naine	1927	Ropsu	Narusi
	SA	naine	1929	Ropsu	Narusi

⁴ Keelejuht ZP elas lapsepõlves Pärspääl, mistõttu on ta liigitatud põhjamurraku alla.

⁵ Kuigi keelejuht MA on pärit põhjamurraku alalt, on tema keelekasutus mõjutatud tugevalt läänemurrakust, mistõttu on ta määratud läänemurraku alla (Kuznetsova 2009: 23)

Välitööde helisalvestiste pangast kasutasin siin uurimuses 23h 58min jagu materjali, millest leidsin tingivat kõneviisi sisaldavad lausungid otsides venekeelsete stiimullausete nimekirjast laused, milles oli tingiva kõneviisi tunnus *бл*. Mitmete vormide puhul, kus venekeelne stiimullause sisaldas tingiva kõneviisi tunnust *бл*, ei kasutanud keelejuht lauset isuri keelde tõlkides tingiva kõneviisi vorme, kuigi seda oleks võinud isuri keeles oodata. Kuna siinses töös keskendun ma tingiva kõneviisi tunnustele, jäid sellised juhud analüüsist välja (teise kõneviisi kasutamise kohta vt Kehayov 2017: 279–284).

Peale tingivas kõneviisis lausete leidsin verbiparadigmade hulgast ka infinitiivi, supiini, kindla kõneviisi oleviku ja lihtmineviku vormid, et tingiva kõneviisi vorme oleks võimalik analüüsida verbitüve muutumise ning mineviku liidete kaudu. Viimast sellepärast, et mineviku tunnus võib kattuda tingiva kõneviisi tunnusega: Soikkola murdes on tunnusel *-iži* mõlemad grammatilised funktsioonid (Rozhanskiy, Markus 2020: 116). Minu andmestikus oligi mõne sõna puhul vormihomonüümia tõttu keeruline otsustada, kas tegu on tingiva kõneviisi või lihtmineviku vormiga.

Isuri keele lausungid, mis sisaldasid tingiva kõneviisi vorme, transkribeerisin. Uurimismaterjalist leidsin 900 erinevat tingiva kõneviisi vormi, mille jaotus keelejuhiti on esitatud tabelis 3. Erinevaid verbe oli kokku 96, nendest 25 esinesid vähemalt kümnel korral ning 27 vaid ühel korral. Tingiva kõneviisi tunnus liitus 88 erinevale verbile, muudel juhtudel oli verb esindatud vaid tingiva kõneviisi mineviku vormiga, mille puhul liitus tunnus abiverbile *olla*.

Tabel 3. Kogutud tingiva kõneviisi vormide hulk keelejuhiti.

Keelejuht	Tingiva kõneviisi vormide hulk
AU	236
PF	230
ND	199
NP	73
SA	65
JJ	12
NA	12
LI	10
MA	10
PM	9
LA	8

ZP	8
GK	7
RM	6
LD	5
HA	4
AK	3
FI	3
Kokku	900

Transkribeeritud lausete põhjal koostas andmestiku, mille märgendasin järgmiste tunnustega: tingiva kõneviisi vorm; põhiverbi lemma; verbitüüp; verbitüve silpide arv; verbi tüvestruktuur; verbi tüvevokaal; tüvevokaali muutumine tunnuse liitumisel; tingiva kõneviisi tunnus; isik; isikusufiks; polaarsus; verbitüve aste ja tüvekonsonandi pikkus (kui tegu oli astme- või pikenemisvaheldusega verbiga); aeg; mineviku partitsiip; partikli *bj*-ga esinev verb ja selle vorm (kui see esines); tingiva kõneviisi funktsioon ja osalause, kus vorm esineb. Lisaks märkisin üles helifaili numbrid ja keelejuhi. Verbitüüpide määramisel toetusin Rozhanskiy ja Markuse (2020: 116–119) Soikkola murde klassifikatsioonile. Kuna andmestikus esinesid mõned verbid, millel oma stiimullausete plokk puudus, ei olnud kõikide verbide puhul verbitüüpi täpselt määrata. Märgendatud andmestikku analüüsisin kvantitatiivselt, koostades seoste leidmiseks tabeleid.

3.1. Transkriptsioon

Isuri keelel puudub tänapäeval kirjakeel. Töös esitatud Alam-Lauga murde näidete transkriptsioon sarnaneb Markuse ja Rozhanskiy (2022: 312) Soikkola murde transkriptsioonile, kuid on mõnevõrra lihtsustatud. Reeglina on idiolektiline varieerumine täpsustamata. Helilised klusiilid ja /z/ on märgitud vaid laensõnades ja onomatopoeetilistes sõnades, sest algupäraselt need muudes sõnades ei esine (Kuznetsova 2009: 177). Samuti ei ole töös eristatud fortis- ja leenisklusiile: näiteks on soome-ugri transkriptsiooni *t* ja *d* jaoks kasutatud vaid märki *t*. Palatalisatsioon on märgitud ülakomaga konsonandi järel, välja arvatud siis, kui konsonandile järgneb /i/. Vokaalkvaliteedi redutseerumist ei ole märgitud. Pikad häälikud on märgitud kahekordse tähemärgiga. Teistest uurimustest toodud näited on jäetud originaalkujule.

4. Tulemused

Andmestikus kasutasid 18 keelejuhist tingiva kõneviisi sufikseid 16, kokku 824 korda. Ülejäänud 76 juhul oli ainukeseks tingiva kõneviisi tunnuseks vene keelest laenatud partikkel *bj*. Tabelis 4 on esitatud sufiksiliste tunnuste jaotus keelejuhiti⁶. Keelejuhid on grupeeritud murraku järgi.

Tabel 4. Sufiksiliste tingiva kõneviisi tunnuste jaotus keelejuhiti.

Murrakuala	Keelejuht	<i>-isi</i>	<i>-issi</i>	Topelttunnus (<i>-is(s)isi</i>)	<i>JA</i> -alguline tunnus	Impersonaal (<i>-(t)IA + -is</i>)
põhja	AK	3				
	ZP	4		1	2	
lõuna	AU	157	33			12
	GK	3		1		1
	HA	4				
	JJ	9		3		
	LD					5
	NA	8	3			1
	ND	163	4	5		3
ida	LA	3	2	1		
	PM	6		1	1	
lääne	LI	8		1		
	MA	2			5	2
	NP	50	8	3		12
	PF	103	10	5	104	7
	SA	27	4		32	2
	Kokku	550	64	21	144	45

Kõikides murrakualades kasutati enim tingiva kõneviisi markeerimiseks *isi*-tunnust, nt NP *tullisivat* 'tuleksid (3PL)'. Samuti kasutasid iga murrakuala keelejuhid pika konsonandiga *issi*-tunnust, nt NP *joissit* 'jooksid (2SG)', topelttunnust *-is(s)isi*, nt JJ *joissisit* 'jooksid (2SG)', ning impersonaali tunnust, nt ND *vietäis* 'viidaks (IMPRS)'. Andmestik ei kajasta ühtki *issi*-tunnusega vormi põhjamurrakust, sest sealt jäi välja keelejuhi AK lõpetamata, partitsiibita mineviku vorm, kus abiverbiga *olla* esines *issi*-tunnus kujul *olissit*. Veel kasutatakse Alam-Lauga murdes *JA*-algulist tingiva kõneviisi tunnust, nt PF *pesijäisivät* 'peseksid (3PL)'. Tunnust

⁶ Keelejuhid FI (kokku 3 vormi) ja RM (kokku 6 vormi) kasutasid ainsa tingiva kõneviisi markeerijana vene keele partiklit *bj*, mistõttu ei ole nad tabelis esindatud.

ei kasutata Alam-Lauga murde lõunamurrakus, läänemurraku keelekasutuses on tunnus üsnagi levinud. Põhjamurrakus kasutati *jA*-algulist tunnust kaks, idamurrakus vaid üks kord. Minu andmed kinnitavad Mehmet Muslimovi tähelepanekuid (2024: 116–117) *jA*-algulise tunnuse puudumisest Alam-Lauga murde lõunamurrakus.

Tervest andmestikust tuli ühtselt välja, et ainsuse kolmandas isikus on tingiva kõneviisi tunnustes sarnaselt teistele isuri keele murretele lõpuvokaal kadunud, nt JJ *tulis* ~ MA *tulijais* 'tuleks (3SG)'. Erinevalt Soikkola ja Hevaha murretest (Laanest 1986: 132) ei ole Alam-Lauga murdes toimunud ainsuse teise isiku vormis tingiva kõneviisi ja isikutunnuse vahel sisekadu, nt JJ *männisit* 'läheksid (2SG)'.

Samuti oli terves andmestikis ühetaoline tingiva kõneviisi mineviku ning eituse moodustamine. Tingiva kõneviisi minevik moodustatakse kasutades abiverbi *olla* 'olla' ning põhiverbi mineviku partitsiibi vormi, nt AK *olisit mänt* 'oleksid läinud (2SG)'. Tingiva kõneviisi eitus moodustatakse eitusverbi ning põhiverbi tingiva kõneviisi vormiga, millel puudub isikusufiks, nt PF *et suuttujais* 'ei pahandaks (2SG)'. Tingiva kõneviisi mineviku eitus moodustatakse eitusverbi, *olla*-abiverbi ning põhiverbi mineviku partitsiibiga, nt SA *emm olis tietännet* 'ei oleks teadnud (1PL)'.

4.1. Vokaalalgulised tingiva kõneviisi tunnused

Vokaalalgulised tingiva kõneviisi tunnused on Alam-Lauga murdes *-isi*, *-issi* ja *-is(s)isi*. Tunnust *-isi* saab pidada isuri keele ja ka teiste läänemeresoome põhjarühma keelte peamiseks tingiva kõneviisi tunnuseks. Alam-Lauga murdes on see tunnus kasutusel igas murrakualas ning verbitüübis, nt LI *tekisit* 'teeksid (2SG)', NP *suvvaisivat* 'armastaksid (3PL)'.

Sarnaselt Soikkola murdele on Alam-Lauga murdes kasutusel *isi*-tunnuse pika konsonandiga variant *-issi*. See tunnus liitub üldjuhul ühesilbilistele verbitüvedele, nt SA *joissit* 'jooksid (2SG)', kuid tunnust leidis väiksemal määral ka pikemate tüvedega, nt NP *tulissimma* 'tuleksime (1PL)'.

Ühesilbilistele verbitüvedele liitub Alam-Lauga murdes veel tingiva kõneviisi topelttunnus *-is(s)isi*, nt ZP *joissisit* 'jooksid (2SG)', JJ *saisis* 'saaks (3SG)'. See tunnus on kombinatsioon tunnusest *-isi* või *-issi* ning teisest *isi*-tunnusest. Tunnuse esimese konsonandi pikkus varieerus. Rohkem oli kasutusel pika konsonandiga variant, mis on mõistetav sellega, et ühesilbilistele verbitüvedele liitub veel tingiva kõneviisi tunnus *-issi*. Topelttunnust leidis kolmel korral mitmesilbilistel verbitüvedel, kõikidel juhtudel oli tunnuse esimene konsonant lühike: ND *kompustuisis* 'komberdaks (3SG)', PF *lisäsis* 'lisaks (3SG)', GK *küsüsisin* 'küsiksin (1SG)'.

4.1.2. Tüvevaheldused vokaalalgulise tunnuse liitumisel

Tüvevaheldusreeglid on tunnuste *-isi*, *-issi* ja *-is(s)isi* puhul ühtsed, mistõttu analüüsin neid üheskoos. Lõpuvahelduse osas ilmnes, et vokaalalgulise tunnuse liitumisel *e*- ning *i*-tüvelistele verbidele tüvevokaal kaob, nt PF IND.1SG *juosen* : COND.1SG *juoksisin* 'jooksen : jookseksin'. *ä*-tüvelistes verbides kadus tunnuse liitumisel tüvevokaal kaheksal korral 48-st, nt PF IND.1SG *lüksän* : COND.1SG *lüksisit* 'lüksan : lüksaksid'. Sellist ajaloolist muutust on varem kirjeldatud isuri keele tingivas kõneviisis *e*-tüvelistes verbides (Laanest 1986: 132), kuid mitte *ä*-tüvelistes verbides. Oletan, et häälikumuutus *äi* > *i* võib olla põhjustatud kahest asjaolust. Esiteks redutseeruvad Kuznetsova (2012: 66) sõnul Alam-Lauga murdes vokaalid /ä/ ja /a/ kõige tihemini. Teiseks on /ä/ sarnaselt /e/-le ja /i/-le eesvokaal, mistõttu võib tüvevokaali kaoga lõpuvaheldus olla tingitud *e*- ja *i*-tüveliste verbide analoogiast. Muude lühikeste vokaalidega⁷ esineb varieeruvust selles osas, kas tingiva kõneviisi tunnuse esivokaal moodustab tüvevokaaliga diftongi või kaob. Enim ehk 86 korral kadus minu andmestikus tingiva kõneviisi tunnuse esivokaal, nt AU IND.1PL *saatamm* : COND.1PL *saattasimm* 'saadame : saadaksime'. 57 korral moodustus tingiva kõneviisi tunnuse liitumisel diftong, nt ND IND.1SG *suvvan* : COND.1SG *suvvaisin* 'armastan : armastaksin'. Varieerumist leidis nii keelejuhtide vahel kui ka keelejuhtides endis. Diftongiga verbitüvesid, millele tunnus liitus, oli kolm: *voijja* 'võida' (NP IND.1SG *voin* : AU COND.1SG *voissin*), *viijjä* 'viia' (SA IND.1SG *vien* : COND.1SG *veissin*) ja *kä(ü)vvä* 'käia' (NP IND.1SG *käün* : COND.1SG *käissin*⁸). Diftongiga tüvede puhul kaob tingiva kõneviisi tunnuse liitumisel diftongi teine osis, kuid verbitüve *vie*- puhul on tunnuse liitumisel tekkinud diftongi esimene osis *e*.

Astmevahelduse kohta tuli minu andmetest välja, et vokaalalguline tunnus liitus 116 korda tugevas astmes tüvele, nt NP IND.1SG *avitan* : COND.1SG *avittaisin* 'aitan : aitaksin'. Nõrgaastmelisele tüvele liitus tunnus ühel korral keelejuhil AU: IND.1SG *söötän* : COND.1SG *söötsivät* 'söödan : söödaksid'. Seega liitub vokaalalguline tingiva kõneviisi tunnus Alam-Lauga murdes tugevas astmes tüvele.

Pikendusvaheldus on vokaalalguliste tunnuste puhul keerulisem, sest tüvekonsonandi pikkus varieerub vokaalalgulise tunnuse liitumisel suurel määral. Alam-Lauga *e*- ja *i*-tüveliste verbide tingiva kõneviisi vorme on Kuznetsova (2015: 231; 2023: 81) rekonstrueerinud lühikese tüvekonsonandiga. Minu andmestikus liitusid tunnused lühikese konsonandiga tüvele 201 korral ning pika konsonandiga tüvele 239 korral, vrd PF *tulisimm* ja ND

⁷ Andmestikus ei esinenud *ö*-tüvelisi verbe.

⁸ See on ainuke näide kuuest verbi *kä(ü)vvä* vormist, kus tingiva kõneviisi tunnus ei liitunud tüvele *kävi*-.

tullisimm 'tuleksime (1PL)'. Kõik 15 keelejuhti, kelle puhul vokaalalgulised tunnused pikenenemisvõimalusega verbitüvele liitus, kasutasid lühikese tüvekonsonandiga vorme. Pika tüvekonsonandiga vorme kasutas vaid kaheksa keelejuhti, viiel neist pikenes tüvekonsonant vähemalt poolel kordadest. Seega, olgugi et varieeruvust on palju ja arvuliselt on minu andmestikus pika tüvekonsonandiga vorme rohkem, on keelejuhtide kaupa vaadates levinum vokaalalgulise tingiva kõneviisi tunnuse liitumine lühikese konsonandiga tüvele.

Kuznetsova (2023: 81) pakub, et Alam-Lauga murdes on kontaktide tõttu arenemas erigeminatsiooniga sarnanev protsess. Erigeminatsioon on olemas kõikides teistes isuri murretes ning selle puhul pikeneb konsonant, mis kolmesilbilises kõnetaktis eelneb lühikesele rõhulisele silbile, nt isS **omena* > *om̃ēna* 'õun'. Sarnane protsess oleks Alam-Lauga murdes põhjustanud näiteks muutuse **olisid* > *ollisid* 'oleksid (2SG)'. Samuti mainib ta, et nähtust leidub analoogia põhjal ka sõnades, mis ei ole algselt olnud kolmesilbilised, näiteks **mänisimmä* > *männisimm* 'läheksime (1PL)'. (*ibid.*, 72) Mõlemat tüüpi näited on ka minu andmestikus, nt LI *ollisit* 'oleksid (2SG)' ja ND *vallaisimm* 'kastaksime (1PL)'. Samas on Kuznetsova (2015: 230) täheldanud, et konsonandi pikeneamine on ebajärjekindel nii murrakuti kui keelejuhiti. Nii on ka minu andmetes.

Tüvekonsonandi pikkuse varieeruvust on ka vormides, kus verbitüvi ja vokaalalguline tingiva kõneviisi tunnus moodustavad diftongi, vrd NP *elläis* ja AU *eläs* 'elaks (3SG)'. Viimases näites on diftong redutseerunud monoftongiks, mis on Alam-Lauga murdes üsnagi levinud nähtus (Kuznetsova 2012: 53–77). Minu näidetes paistab olema seaduspärasus, kus diftongi säilimisel on tüvekonsonant pikk ning diftongi redutseerumisel on tüvekonsonant lühike (vt tabel 5).

Tabel 5. Tüvekonsonandi pikkus tüvevokaali ja vokaalalgulise tingiva kõneviisi tunnuse kombineerumisel moodustunud hääliku või häälikuühendi järgi.

Liituvad vokaalid	Moodustunud häälik(uühend)	Tüvekonsonandi pikkus	
		Lühike	Pikk
ä + i	äi		10
	ä/i	12	1
a + i	ai	2	9
	a	12	4
ü + i	üi	2	1
	ü	14	3
o + i	oi	1	1
	o	4	

Juhtude hulk on küll üsna väike ning seaduspärasust on parem näha diftongide /äi/ ja /ai/ puhul, mis redutseeruvad Alam-Lauga murdes rohkem kui teised *i*-lõpulised diftongid (Kuznetsova 2012: 68). Soikkola murdes on kirjeldatud tüvekonsonandi pikkuse varieeruvuses kasutatud tingiva kõneviisi tunnuse mõju: *küššüižin* ~ *küžüjüiššiin* 'küsiksin (1SG)' (Rozhanskiy & Markus 2020: 122). Neis näidetes on diftongi tekkimisel tüvekonsonant pikenenud, lühikese vokaaliga on tüvekonsonant lühike.

On võimalik, et vokaalide redutseerumine on avaldanud mõju Alam-Lauga lõpuvaheldusele häälikumuutuse *äi* > *i* ning pikendusvaheldusele diftongide redutseerumise näol. Siiski on tüvekonsonandi pikkuse varieerumine laialdane ka *e*- ja *i*-tüveliste verbidega, millega diftongi ei moodustu. Samuti on oluline märkida, et vormide moodustamine on mõjutatud kõnelejate kõnetempost ja välitööde käigus tekkinud väsimusest. Täpsemate järelduste tegemiseks on vaja põhjalikumalt uurida vokaalide ja diftongide redutseerumist.

4.2. Tingiva kõneviisi *jA*-alguline tunnus

Alam-Lauga murdes, välja arvatud lõunamurrakus, on kasutusel *jA*-alguline tingiva kõneviisi tunnus. Kuna *jA*-algulist tunnust Alam-Lauga murde lõunamurrakus ei kasutatud, siis siinsesse analüüsi ei ole lõunamurraku keelejuhtide andmed kaasatud. See jätab siinsesse analüüsi andmeid üheksalt keelejuhilt. Kokku esines minu andmestikus *jA*-algulist tunnust sisaldavaid näiteid 144, millest kõik peale ühe olid kujul *-jAisi*, nt PF *leikkajaisin* 'lõikaksin (1SG)'. Ühel korral, ainsas näites idamurrakust, esines tunnus *-jAisisi*: PM *tulijaisisit* 'tuleksid (2SG)', kus *-isi* esineb topelttunnusena. *jA*-formatiivi ja topelttunnuse kombinatsiooni Alam-Lauga murdele omaseks pidamine on siinse andmestiku põhjal keeruline ehk tunnust *-jAisisi* võiks pidada vadjapäraseks vormiks (vt peatükk 4.2.2). Et *jA*-alguline tunnuses idamurrakus siiski esines, sisaldab analüüs ka selle murraku kõnelejate andmeid.

jA-algulise tunnuse esinemine oleneb verbi mineviku tunnusest, sest ehkki isuri keele Alam-Lauga murdes on kaks verbi mineviku tunnust, *i*-minevik ja *si*-minevik, siis just *si*-minevikuga verbidega kasutatakse enam tingivas kõneviisis *jA*-algulist tunnust (vt tabel 6).

Tabel 6. Tingiva kõneviisi tunnuse tüüp verbi mineviku tunnuse järgi.

Verbi mineviku tunus	Vokaalalguline tunnus	<i>-jAisi(si)</i>	<i>-jAisi(si)</i> %	Kokku
<i>i</i> -minevik	212	71	25,09	283
<i>si</i> -minevik	30	73	70,87	103

Kuigi mõlema minevikutüübi puhul on tingiva kõneviisi tunnuse esinemisel varieeruvust, liidetakse protsentuaalselt *si*-minevikuga verbidele *jA*-alguline tunnus oluliselt rohkem. Esiteks võib seda nähtust põhjendada sellega, et *jA*-alguline tunnus on tekkinud kontraheerunud verbide tüvede reanalüüsist. *si*-minevik on tekkinud **tA*-lõpuliste verbide, nende hulgas kontraheerunud verbid, **ti* > *si* häälikumuutusest mineviku *-*j* liitumisel (Prillop & Saar 2020: 177, 233–239). Kontraheerunud verbide analoogial võis *jA*-alguline tunnus levida ka teistele *si*-minevikulistele verbidele.

Veel võib *jA*-algulise tunnuse laienemine *si*-minevikulistele verbidele olla tingitud vormihomonüümia vältimisest. Tüve ja tunnuse kombineerimisel võib tüvevokaali kao või diftongi redutseerimise tõttu verbi tingiva kõneviisi vorm langeda kokku lihtmineviku vormiga. Seda illustreerib näide 10, kus verbivorm *küsüsimm* võib tähistada peale tingiva kõneviisi vormi ka kindla kõneviisi lihtmineviku vormi. Vormihomonüümia vältimiseks ongi väljaspool lõunamurrakut abiks tingiva kõneviisi *jA*-alguline tunnus. Ühesilbilistele verbitüvele, mis on kõik *i*-minevikulised ehk vormihomonüümiat tingiva kõneviisi ja lihtmineviku vahel ei saa tekkida, ei liitunud *jA*-alguline tunnus kordagi.

- (10) *möö* *hänelt* *küsü-si-mm*
 meie tema:ABL küsi-COND-1PL
 'Me küsiksime temalt.' (AU)

si-minevikuga verbide puhul esines Alam-Lauga murde põhja-, ida- ja läänemurraku kõnelejatel vokaalalgulist tunnust 30 korral, neist 20 korral keelejuhil PF, 8 korral keelejuhil NP ning ühel korral keelejuhtidel SA ja LI. Mõningate vormide puhul on vormihomonüümia tõttu võimalik, et keelejuht lausus hoopis verbi lihtmineviku vormi, nt PF *oppisivat* 'õpiksid (3PL)'.

4.2.1. Tüvevaheldused *jA*-algulise tunnuse liitumisel

jA-alguliste tunnuste puhul selgusid tüvevahelduse seaduspärad võrreldes vokaalalguliste tunnustega selgemini. Arvatavasti vokaalalguliste tunnuste analoogial on tüvevokaal *jA*-algulise tunnuse liitumisel *e*- ning *i*-tüvelistes verbides *i*, nt SA IND.1SG *pesen* : COND.1SG *pesijäisin* 'pesen : peseksin'. Nagu vokaalalguliste tunnustegagi, leidub varieeruvust *ä*-tüveliste verbidega, mille tüvevokaal muutus *i*-ks seitsmel korral 18-st, vrd PF *elijäisin* ja SA *eläjäisin* 'elaksin (1SG)'. Varieerumist oli nii keelejuhtide vahel kui keelejuhtides endis. Et ka *jA*-alguliste tunnuste puhul leidis *ä*-tüveliste verbide puhul varieeruvust, ei ole see tingitud kiirest kõnetempost tingitud diftongide lühenemisest. Keelejuhil PF muutus tüvevokaal *i*-ks ka

a-tüvelises verbis *kaiva* 'kaevata': IND.1SG *kaivan* : COND.1SG *kaivijaisin*. Muud tüvevokaalid säilitavad oma kvaliteedi, nt PF IND.1SG *küsün* : COND.1SG *küsijäisin* 'küsin : küsiksin'.

Astmevaheldusega tüvele liitus tunnus andmestikus 36 korda, neist 32 korda tugevaastmelisele tüvele ning 4 korda nõrgaastmelisele tüvele. Nõrgaastmelisele tüvele liitumise juhud esinesid keelejuhil PF verbidega *vestä* 'raiuda', nt IND.3SG *vestä* : COND.3PL *vessijäisivät* ning *vassat* 'vastata', nt IND.1SG *vastan* : COND.2SG *vassajaisit*, milles toimub astmevaheldus kujul *st* : *ss*. *JA*-alguline tunnus liitus kõigil 95 korral lühikese konsonandiga verbitüvele. Andmetest saab järeldada, et Alam-Lauga murdes liitub *JA*-alguline tingiva kõneviisi tunnus verbi tugevaastmelisele ja lühikese konsonandiga tüvele.

4.2.2. *JA*-alguline tunnus Alam-Lauga idamurrakus

Tuleme tagasi idamurraku ainukese *JA*-algulise tunnuse näite juurde: PM *tulijaisit* 'tuleksid (2SG)'. Tingiva kõneviisi tunnus koosneb siin *JA*-formatiivist ja topelttunnusest *-isisi*. Keelejuhi PM päritolu arvestades tekib küsimus selle kohta, kas tunnust *-jAisisi* saab pidada Alam-Lauga murdele omaseks. Keelejuht PM on pärit Joenperä külast, kus räägitakse peale isuri keele ka vadja keelt, kusjuures Joenperä ongi üks viimastest küladest, kus vadja keelt räägitakse (Kuznetsova, Markus & Muslimov 2015: 135). Keelejuhi PM ema on isur, kuid tema isa on vadjalane, mistõttu valdab PM mõlemat keelt. Vadja keele tingiva kõneviisi tunnuste seas on isuri keele mõjul kaks *JA*-formatiiviga tunnust. Nendes kahes tunnuses kombineerub *JA*-formatiiviga *isi*-tunnus kujul *-jAjsi* ja topelttunnus kujul *-jAjsizi*. (Markus 2004: 82–83) Mõlemad tunnused on kasutusel ka Joenperä küla vadja keeles (Kuusk 2001: 202).

Selle põhjal võib kahtlustada, et andmestiku ainuke näide tunnuse *-jAisisi* kasutusest on hoopis vajapärane vorm. Üks kord on Alam-Lauga murdes tunnust *-jAisisi* täheldanud Laanest (1986: 133) kujul *luki, aiziz* 'loeks (3SG)'. Oluline on aga see, et sarnaselt minu andmestiku näitele on Laanesti näidegi kogutud just Joenperä külast. Seega võib Laanesti näidegi sisaldada vajapärast tunnust. Teine lähenemine on aga see, et tunnus *-jAisisi* ongi Alam-Lauga idamurrakus kasutusel, olles laenatud vadja keelest või Soikkola murdest, kus *JA*-formatiivi ja topelttunnuse kombinatsioon tingiva kõneviisi tunnuseks esineb. Siiski võib öelda, et Alam-Lauga murdele on *JA*-algulistest tunnustest algupäraselt omane vaid *-jAisi*. Seegi tunnus puudus minu idamurraku andmestikus, kuid siiski on Laanest (1986: 133) esitanud Joenperä külast ühe *jAisi*-tunnuse näite: *luki, aizin* 'loeksin (1SG)'. Et varasemalt on idamurraku alalt *JA*-algulisi tunnuseid kogutud, võib arvata, et idamurraku kõnelejad on *JA*-algulisest tunnustest teadlikud.

kui ka esimese isiku mõlemasse arvu, ning kirjeldas juhtumeid, kus tingivas kõneviisis esinevad nii impersonaali kui ka isiku suffiks. Minu andmestikus kasutasid viis keelejuhti kokku üheksal korral impersonaali tunnust koos ainsuse kolmanda isikuga (11), neljal korral ainsuse teise isikuga (12), ühel korral mitmuse esimese isikuga ning ühel korral mitmuse teise isikuga. Nendes juhtudes impersonaali tähendus ei säilinud. Et kolmas isik on nii kõneleja- kui ka kuulajaväline, on mõistetav, et impersonaal on levinud ka ainsuse kolmandasse isikusse. Ometi on see levinud, küll väiksel määral, ka esimesse ja teise isikusse.

(11)	<i>jes'li</i>	<i>bj</i>	<i>hän</i>	<i>ei</i>	<i>joo-ta-is,</i>	<i>kan'ješna</i>
	kui	COND	ta	NEG.3SG	joo-IMPRS-COND	muidugi
	<i>nain</i>	<i>ei</i>	<i>ol-ta-is</i>		<i>mänt</i>	<i>väl'l'ä</i>
	naine	NEG.3SG	ole-IMPRS-COND		mine:PST.PTCP	välja

'Kui ta ei jookks, ei oleks naine temast lahku läinud.' (LD)

(12)	<i>jes'li</i>	<i>siä</i>	<i>ol-ta-isi-t</i>	<i>varempi</i>	<i>lüpsänt</i>
	kui	sina	ole-IMPRS-COND-2SG	vara:CMP	lüpsa:PST.PTCP
	<i>lehmän,</i>	<i>ol-ta-isi-t</i>	<i>mänt</i>		<i>tantsull</i>
	lehm:GEN	ole-IMPRS-COND-2SG	mine:PST.PTCP		tants:ALL

'Kui sa oleksid varem lüpsanud lehma, oleksid läinud tantsule.' (LD)

Verbid, millega kasutati impersonaali kui isiku tunnust, olid *olla* 'olla', *tehä* 'teha', *männä* 'minna', *voijja* 'võida' ja *joovva* 'juua'. Kehayov (2017: 268) on nähtust põhjendatud sellega, et kõneleja on abstraherinud impersonaali tunnust verbitüve osaks ning seda tüve üldistanud muudele vormidele. Siingi on oluline märkida, et moodustatud vormid võivad olla tingitud keelejuhtide väsimusest välitööde kulgedes. Impersonaali ja isikuliste vormide kooskasutus vajaks Alam-Lauga murdes põhjalikumat uurimist.

4.4. Vene keelest laenatud partikkel *bj*

Alam-Lauga murdesse on laenatud vene keele tingiva kõneviisi partikkel kujul *bj*, mis võib esineda nii enne kui ka pärast põhiverbi. Andmestik sisaldas veel *bj*-ga kombineeruvaid sidesõnu *jes'li bj*, *jes'lib* ja *štob*, mis on samuti vene keele laenud sõnadest *es'li by*, *eželi by* ja *čtoby*, millga esinev põhiverb võib sarnaselt partikliga *by* olla minevikus. Siinne analüüs sisaldab ka neid sidesõnu.

Vene keele partikli kopeerimisel on mitu erinevat strateegiat. Minu andmestikus leidis juhtumeid, kus kasutati vene tingiva kõneviisi malli, ehk partikliga *bj* kaasnev verb on vene

keele põhiselt kindla kõneviisi mineviku vormis, nt ND *elivät bj* 'elaksid (3PL)'. Samuti kasutati minu andmestikus partiklit *bj* koos tingiva kõneviisi sufiksiga, nt AU *juoksisit bj* 'jookseksid (2SG)'. Kehayov (2017: 269) on täheldanud ka täielikke koodivahetusi, kuid selliseid juhtumeid ma oma andmestikku ei arvestanud. Tabelis 7 on esitatud tingiva kõneviisi moodustamiseks kasutatud mallide hulgad.

Tabel 7. Tingiva kõneviisi mallide kasutus.

Mall	Hulk
Ainult COND	681
<i>bj</i> + COND	143
<i>bj</i> + IMPF/PST.PTCP	64
<i>bj</i> + muu verbivorm	12

Enamjaolt kasutati minu andmestikus vaid tingiva kõneviisi sufikseid. Partikliga *bj* esinevad vormid moodustasid minu andmestikust 24,31%. Kehayov (2017: 270–271) kirjeldab, et tema uuritud Venemaa läänemeresoome keelte vahel on *bj* kasutuse sagedus üsnagi erinev ning neist kõige sagedamini, umbes veerandil kordadest, kasutati partiklit *vadja* keeles. *bj* hulk minu andmestikus sarnaneb Kehayovi leitud *vadja* keele *bj* sagedusega. Seega võib öelda, et võrreldes teistes Venemaa läänemeresoome keeltega on *bj* kasutus Alam-Lauga isuri keele tingivas kõneviisis üsnagi levinud.

Partikli *bj* puhul kasutati enam malli, kus esines ka tingiva kõneviisi sufiksiga vorm. Vähem kasutati vene keelest kopeeritud malli, kus põhiverb on mineviku vormis ja kus kaob eristus oleviku ja mineviku vahel. Ometi on keelejuht AU võimaldanud *bj* + IMPF/PST.PTCP malliga ajaeristust luua. Kui lihtminevikus kasutatakse mineviku partitsiipi tavaliselt eitavas kõneliigis, siis on AU seda kolmel korral kasutanud tingimuskonstruktsiooni pealauses jaatavas kõneliigis (vt näide 13). On võimalik, et nende juhtude puhul on tegemist hoopis abiverbi ellipsiga.

- (13) *vähep* *makasit* *bj*,
vähe:CMP maga:IMPF.2SG COND
rohkep *bj* *tehnüt* *tööt*
palju:CMP COND tege:PST.PTCP töö:PRT
'Oleksid vähem maganud, oleksid rohkem tööd teinud.' (AU)

12 korral oli verb muus vormis. Selle arvu hulka kuuluvad kõik üheksa keelejuhtide FI ja RM lausunud tingiva kõneviisi vormid. Need keelejuhgid moodustasid ebakindlaid verbivorme,

millest võib järeldada, et nemad tingiva kõneviisi moodustust enam selgelt ei mäleta. Ülejäänud kolmel korral oli verb olevikuvormis: LA *määmm bj* 'läheksime (1PL)', ND *küsivät bj* 'küsid (3PL)', *süöttä bj* 'söödaks (3SG)'. Viimase puhul kasutas keelejuht lause kordamisel sufiksiga vormi *süöttäis*.

bj kasutuse sagedus erines murrakute vahel. Tabelis 8 on esitatud tingiva kõneviisi malli kasutus murrakuala kaupa.

Tabel 8. Tingiva kõneviisi malli kasutus murraku kaupa.

Murrak	Ainult COND	<i>bj</i> + COND	<i>bj</i> + IMPF/PST.PTCP	<i>bj</i> + muu verbivorm	<i>bj</i> %	Kokku
põhja	10		1		9,09	11
lõuna	292	123	58	11	39,67	484
ida	11	3	2	1	35,29	17
lääne	368	17	3		5,15	388

Enim kasutatakse *bj*-d Alam-Lauga murde lõuna- ja idamurrakus, samas kui lääne- ja põhjamurrakus kasutatakse seda võrdlemisi vähe. Ka Muslimov (2024: 117) on täheldanud, et lõunamurrakus, kus *jAisi*-tunnus puudub, kasutatakse vene keele *bj*-d. Läänemurraku keelejuhid NP ja SA, kellelt oli andmestikus kokku vastavalt 73 ja 65 tingiva kõneviisi vormi, ei kasutanud *bj*-d kordagi. *bj*-d ei kasutanud veel kolm keelejuhti, kellelt on üldiselt vähe andmeid.

4.5. Tingiva kõneviisi aeg ja funktsioon

Siin peatükis käsitlem tingiva kõneviisi ajavorme ning funktsioone üheskoos, sest need on läänemeresoome keeltes omavahel seotud. Tingiva kõneviisi olevikku kasutatakse hüpoteetilises funktsioonis (14) ning minevikku kontrafaktiivses funktsioonis (15).

- (14) *ko* *hää* *ellä-is* *liki*, *miä*
kui tema ela-COND lähedal mina
hä *kä-issi-n* *hänel* *vieraiss*
DP käi-COND-1SG tema:ALL külas
'Kui ta elaks lähedal, käiksin ma tal külas.' (NP)

- (15) *miä kui ol-isi-n jäänüt kotti,*
 mina kui ole-COND-1SG jää:PST.PTCP kodu:ILL
en oll-is tullut läsimä
 NEG:1SG ole-COND tule:PST.PTCP haigestu:SUP
 'Kui ma oleksin jäänud koju, ei oleks ma haigeks jäänud.' (PF)

Stimullausetes oli tingiva kõneviisi funktsioonidest esindatud nii hüpoteetilisus kui kontrafaktiivsus. Tabelis 9 on esitatud tingiva kõneviisi ajavormide kasutus tähenduse kaupa. Tabelisse on arvestatud ka vorme, kus koos tegusõnale liituva tingiva kõneviisi tunnusega kasutati ka partiklit *bj*.

Tabel 9. Tingiva kõneviisi ajavormide kasutus tähenduse kaupa.

Funktsioon	Olevik	Minevik	Kokku
hüpoteetilisus	662	8	670
kontrafaktiivsus	46	108	154

Kuigi Alam-Lauga murdes on tingiva kõneviisi olevik enamjaolt kasutusel hüpoteetiliste ning minevik kontrafaktiivsete lausete jaoks, leidus andmestikus ka lauseid, kus kasutati oodatava ajavormi asemel teist ajavormi. Kaheksa korda kasutati hüpoteetilises lauses mineviku vormi (16). Kontrafaktiivsete lausete puhul kasutati üle veerandi kordadest oodatava mineviku vormi asemel oleviku vormi (17). Oodatavast erineva tingiva kõneviisi vormi kasutamine põhjustab lauses hüpoteetilisuse ja kontrafaktiivsuse eristuse kadu.

- (16) *jes'li hoomen vello tulle, möö*
 kui homme vend tule:3SG meie
ol-ta-isi mänt lovittama kalla
 ole-IMPRS-COND mine:PST.PTCP püüa:SUP kala:PRT
 'Kui homme vend tuleb, läheksime (=oleksime läinud) me kalale.' (LD)

- (17) *kaivi-jaisi-n miä munan, paraika sö-issi-n*
 kaeva-COND-1SG mina kartul:GEN praegu söö-COND-1SG
 'Oleksin ma kartuleid kaevanud (=kaevaksin), sööksin ma praegu' (PF)

Hüpoteetilised laused, millega kasutati tingiva kõneviisi mineviku vormi, olid moodustatud ebakindlalt ja kõhklevalt. Kolme vormi puhul kasutas keelejuht lause kordamisel oodatud oleviku vormi.

Kontrafaktiivsetes lausetes on oleviku kasutust põhjendatud vene keele mõjuga, kus on vaid üks mineviku vorm (Kehayov 2017: 137–138), nt *ja by nakopal* 'ma kaevaksin, ma oleksin kaevanud'. See on põhjustanud analüütiliste vormide asendamist sünteetilisestega nii tingivas kui kindlas kõneviisis (*ibid.*, 141). Need keelejuhid, kelle andmetes olid oleviku vormid suures ülekaalus, kasutasid olevikku tihemini ka kontrafaktiivsetes lausetes. Kaks keelejuhti ei kasutanud kontrafaktiivsetes lausetes ühtegi korda minevikku. Kõik teised keelejuhid, kellelt kontrafaktiivseid lauseid saadi, kasutasid neis tähendustes enamjaolt minevikku, olgugi et ka nemad kasutasid mõnikord tingiva kõneviisi mineviku asemel oleviku vormi. Kehayov (2017: 266–268) kirjeldab oma andmetes palju tugevamat tendentsi kasutada tingiva kõneviisi mineviku asemel olevikku, kuid tõdeb, et kuna kasutatakse ka minevikku, ei ole tingiva kõneviisi mineviku kaardistamine kontrafaktiivsuse funktsioonile kindlasti hääbunud. Minu tulemused näitavad, et Alam-Lauga isuri keeles on tingiva kõneviisi ajavormi algsed tähendused siiski võrdlemisi tugevalt säilinud, kuid analüütilist mineviku vormi võidakse siiski asendada sellest morfoloogiliselt lihtsama oleviku vormiga.

5. Tingiva kõneviisi tunnuste levik isuri ja selle naaberkeeltes

Selles peatükis arutlen tingiva kõneviisi tunnuste leviku üle isuri keeles ja selle kontaktkeelte seas läbi aja, keskendudes *jA*-algulistele tunnustele ning topelttunnusele *-is(s)isi*. Kuna kirjeldusi tingiva kõneviisi kohta Alam-Lauga piirkonna keeltes ei ole eriti palju, on ajateljel suuri lünki, nii et saan esitada teema kohta vaid oletusi. Siiski toob sinne uurimus uusi teadmisi teistegi piirkonna keelte tingiva kõneviisi tunnuste ja keelekontaktide kohta. Siinse uurimuse tulemuste põhjal täiendatud ülevaade isuri keeles ja selle naaberkeeltes esinevatest tunnusest on esitatud tabelis 10. See on taasesitus tabelist 1, milles info isuri keele Alam-Lauga murde korda on täiendatud siinse uurimuse tulemuste põhjal.

Tabel 10. Tingiva kõneviisi tunnused isuri murretes ja isuri naaberkeeltes, täiendatud selle uurimuse andmetega.

	isAL				isS	vdjV	ingAL	ingK	eeKir
	põhja	lõuna	ida	lääne					
<i>-is(s)i</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Topelttunnus <i>-is(s)isi</i>	+	+	+	+	+	+			+
<i>-jAis(s)i</i>	+		?	+	+	+	+		
<i>-jAisisi</i>			?		+	+			
Partikkel <i>bj/be</i>	+	+	+	+		+			

Enne 20. sajandit ei ole kirjeldatud, et isuri ja ingerisoomi keeles oleks *-jA* osa tingiva kõneviisi tunnusest, vaid *jA*-formatiiv on verbitüve osa, sealhulgas refleksiivsete verbide puhul (Porkka 1885: 88, 113–116). Samuti pole vadja keeles *jA*-algulisi tingiva kõneviisi tunnuseid sel ajal kirjeldatud (Ahlqvist 1855: 52), ning ka 1948. aasta vadja keele grammatikas ei ole *jA*-algulisi tunnuseid mainitud (Ariste 1948: 80).

Julius Mägiste on kirjutanud oma Eesti Ingeri keelte uurimuses (1925: 36) tingiva kõneviisi kohta lause „[m]õnikord, eriti kr.-kat. [isuri keeles], osutab *-jais-*, *-jäis-* koguni iseseisvat tunnuseväärtust, liitudes lihttüvedelegi“. See tähendab, et Alam-Lauga isuri keeles on selleks ajaks *jAisi*-tunnus saanud iseseisvaks. Mägiste tsitaadist võib välja lugeda, et ka Alam-Lauga ingerisoomi keeles on tunnus iseseisvunud. Tunnuse iseseisvumist võiks arvata ka Alam-Lauga ingerisoomi kontraheerunud verbide tingiva kõneviisi näidetest: ingAL Kal *makajaisin* ~ *makkajaisin*, kuid Kul *makkajisin* 'magaksin (1SG)' (*ibid.*). Kullankylä näitest on *jA*-formatiiv

kadunud kohast, kus seda oodata võiks, mis viitab sellele, et *JA*-formatiiv on reanalüüsitud tüve osast tunnuse osaks. On oluline märkida, et Kullankylä asub isuri keele Alam-Lauga murde läänemurraku piirkonnas, kus *JAisi*-tunnus on iseseisev, kuid Kallivieri paikneb lõunamurraku alal, kus *JAisi*-tunnust ei kasutata.

Soikkola murde *JA*-algulise tunnuse iseseisvusele viitab paar näidet Junuse õpikus (1934: 20, 41), kus seda leiab mittekontraheerunud verbides kujul *sanojais* 'ütles (3SG)' ja *lesijäis* 'lamaks (3SG)'. Nende näidete puhul tuleb tähele panna, et tegu on isuri kirjakeelega. Samuti oli Junus ingerisoomlane, mistõttu võis õpiku tekstidesse sattuda ka ingerisoomse vorme. Ometi tähendab nende näidete olemasolu seda, et selliste vormide võimalikkusest teati.

1986. aastal ilmunud isuri keele kirjelduses ütleb Laanest, et *JA*-alguline tunnus on iseseisev vaid Alam-Lauga murdes (Laanest 1986: 133). Sealt samast leiame *JAisi*-tunnusele lisaks näite *JAisisi*-tunnusest, mis võiks olla hoopis vadjapärase vorm (vt peatükk 4.2.2). Eeldusel, et tegu ongi vadja vormiga, viitab see sellele, et selleks ajaks on Soikkola murdeski *JA*-algulised tunnused iseseisvunud. Seda ideed avan järgmistes lõikudes.

Vadja keelde on *JA*-algulised tunnused tekkinud isuri keele mõjul, kuid seda pigem Soikkola kui Alam-Lauga murde mõjul. Seda sellepärast, et vadja keeles on olemas nii *JAisi*- kui ka *JAisizi*-tunnus (Markus 2004: 82). Tänapäeva Soikkola murdes on *JA*-formatiivi ning topelttunnuse kombinatsioon olemas kujul *-JAiššizi* (Rozhanskiy & Markus 2020: 122), kuid Alam-Lauga murdes leidub minu andmete põhjal sellist tunnust vaid idamurrakus, mis võib olla hoopis vadjapärase vorm.

JAisisi-tunnuse puudumist Alam-Lauga murdes võib põhjendada topelttunnuse *-is(s)isi* levik, mida on Soikkola murdes ja vadja keeles kirjeldatud juba enne 20. sajandit (Ahlqvist 1855: 52; Porkka 1885: 88, 96–98, 108). Topelttunnust on Alam-Lauga murdes varem märgitud vaid Ruben Erik Nirvi sõnaraamatus (1971: 513). Arvatavasti on topelttunnus võetud kasutusele vadja keele või Soikkola murde mõjul. Kui Alam-Lauga murdes iseseisvus *-JAisi* enne topelttunnuse jõudmist murdesse, on mõistetav, et Alam-Lauga murdes *JA*-formatiiv topelttunnusega ei kombineerunud.

20. sajandi lõpul on Soikkola murdes pannud kirja iseseisvat *JA*-algulist tunnust Eva Saar (2017: 146). Eelneva põhjal pakun välja, et Laanesti uurimuse (1986) ajaks oli Soikkola murdes *JA*-alguline tunnus iseseisvunud ja levinud sealt vadja keelde.

Minu andmed Alam-Lauga murde tingiva kõneviisi tunnuste kohta näitavad, et *JA*-algulisest tunnustest on murdele omane vaid *-JAisi* ning lõunamurrakus seda tunnust ei kasutata. Alam-Lauga läänemurrakule, milles on *-JAisi* kasutus üsna levinud, on piirkondlikult kõige lähedasem Alam-Lauga ingerisoomse murre. Nagu ka Alam-Lauga isuri läänemurrakus, on

Alam-Lauga ingerisooma murdes ainukeseks *jA*-alguliseks tunnuseks *-jAisi* (Muslimov 2024: 114). Tunnuse iseseisvumist on hakatud kirjeldama sarnasel perioodil, seega on areng arvatavasti toimunud kahes keeles ühiselt.

Eelnevate teadmiste ja siinse uurimuse tulemuste põhjal oletan, et Alam-Lauga murde tekkel oli murdes kasutusel vaid *isi-* ja ehk ka *issi-*tunnus ning *-jAisi* ja topelttunnus on tulnud murdesse keelesiseste arengute ja naaberkeelte mõjul. Võib arvata, et *jAisi*-tunnus iseseisvus Alam-Lauga isuri läänemurrakus ja Alam-Lauga ingerisooma murdes ühise keelelise arengu käigus. Täpsemalt oleks see areng toimunud Kullajõe-äärsetes külades (Narusi, Ropsu, Kullankylä). Ebaselge on aga, missugune roll oli tollaegsel *jA*-algulise tunnuse iseseisvumisel Soikkola murdel. Siiski võib öelda, et vadja keelde on *jA*-algulised tunnused tulnud isuri keele Soikkola murde mõjul. Topelttunnus *-is(s)isi* on isuri keele Alam-Lauga murdesse tekkinud pärast *jAisi*-tunnuse teket, ilmselt vadja keele või isuri keele Soikkola murde mõjul.

Kokkuvõte

Selles töös uurisin tingivat kõneviisi isuri keele Alam-Lauga murdes. Töö põhieesmärk oli välja selgitada, missugused on isuri keele Alam-Lauga murde tingiva kõneviisi tunnused, millest oleneb iga tunnuse esinemine ning missugused tüvevaheldused toimuvad tunnuste liitumisel verbitüvele. Kuna on teada, et Alam-Lauga piirkonna keelte tingiv kõneviis on vormimoodustuslikult mitmekesine, oli oluline selgitada, kas tingiv kõneviis on mitmekesine ka Alam-Lauga murdes. Samuti oli sihiks anda juurde teadmisi Alam-Lauga piirkonna keelekontaktidest läbi tingiva kõneviisi vaatevinkli ning ilmestada isuri keele hääbumisega seotud protsesse, mis tingivas kõneviisis väljenduvad.

Eesmärkide saavutamiseks kasutasin Fedor Rozhanskiy ja Elena Markuse välitöödelt kogutud helisalvestisi Alam-Lauga murdealalt aastatest 2006–2017. Tingivat kõneviisi sisaldavad lausungid transkribeerisin ning saadud 900 tingiva kõneviisi vormi analüüsisin kvantitatiivselt. Alam-Lauga murde jaotasin põhja-, lõuna-, ida- ja läänemurrakuks.

Tulemustest selgus, et isuri keele Alam-Lauga murde tingiv kõneviis on sarnaselt naaberkeeltele mitmekesine. Olgugi et tunnuste kasutusel esineb palju varieeruvust, tulid välja tendentsid selle kohta, millal esineb üks või teine tunnus. Põhja-läänemeresoome keeltele omane *-isi* on kasutusel kõikides murrakutes ja kõikides verbitüüpides, impersonaalis on tunnus kujul *-is*. Pika konsonandiga tunnust *-issi* ja topelttunnust *-is(s)isi* kasutati samuti kõikides murrakutes, kuid neid tunnuseid liideti üldjuhul ühesilbilistele verbitüvedele. Alam-Lauga murdes, välja arvatud lõunamurrakus, kasutatakse veel tunnust *-jAisi*. See tunnus pärineb kontraheerunud verbide tüvede reanalüüsist ning liitub eelkõige *si*-minevikulistele verbidele. Idamurraku andmestikus leidis ühel korral tunnust *-jAisi*, mis on arvatavasti vadjapärase vorm. Vene keelest on laenatud tunnus *bj*, mida kasutatakse küll kõikides murrakutes, kuid lääne- ja põhjamurrakus on selle kasutus harv. Partikliiga *bj* esinev põhiverb võib olla sarnaselt vene malliga minevikus või tingivas kõneviisis. Viimasel juhul on tingiv kõneviis markeeritud kahekordselt.

Sufiksilised tunnused on ainsuse kolmandas isikus ilma lõpuvokaalita. Erinevalt Soikkola ja Hevaha murdest ei ole Alam-Lauga murdes ainsuse teises isikus tingiva kõneviisi tunnuse ja isikuliite vahel sisekadu.

Tingiva kõneviisi eitus moodustatakse Alam-Lauga murdes eitusverbi ja põhiverbi tingiva kõneviisi vormiga, millel puudub isikusufiks ning on lõpukaoline. Mineviku tingiv kõneviis moodustatakse jaatavas kõneliigis abiverbi *olla* tingiva kõneviisi ning põhiverbi mineviku partitsiibi vormiga, eitavas kõneliigis on abiverb samal kujul, mis oleviku eituses.

Lõpuvaheldusreeglite puhul ilmnes, et *e*- ja *i*-tüvelistele verbidele vokaalalguliste tingiva kõneviisi tunnuste liitumisel tüvevokaal kaob, *jAisi*-tunnuse puhul muutub tüvevokaal analoogselt *i*-ks. Mõnel juhul käitub samamoodi tüvevokaal *ä*. See võib olla tingitud eesvokaalide /*e*/ ja /*i*/ analoogiast ja sellest, et /*ä*/ redutseerumine on Alam-Lauga murdes levinud. Teiste üksikvokaalide puhul liituvad sufiksilised tunnused verbile ilma muutusteta, kuid verbitüve ja vokaalagulise tunnuse kombineerumisel võib moodustunud diftong tihtipeale redutseeruda monoftongiks. Pikad tüvevokaalid muutuvad tüve ja tunnuse kombineerumisel lühikeseks ning tekib diftong. Kui tüvevokaaliks on diftong, kaob tunnuse liitumisel sellest teine osis, ning tekib uus diftong. Verbi *viijä* 'viiä' puhul, mille tüvi on *vie*-, on tunnuse liitumisel tekkinud diftongi esimene osis *e*.

Tüvevahelduse kohta ilmnes, et isikulistes vormides liituvad sufiksilised tingiva kõneviisi tunnused tugevas, impersonaalis aga nõrgas astmes verbitüvele, olles tingitud juba impersonaali tunnuse liitumisest. *jAisi*-tunnus liitub Alam-Lauga murdes lühikese tüvekonsonandiga verbile. Ka vokaalalgulisi tunnuseid (*-isi*, *-issi*, *-is(s)isi*) eelistavad kõnelejad kasutada lühikese konsonandiga verbitüvega, kuigi varieeruvust leiab siinkohal suurel määral. Pika tüvekonsonandi esinemist on arvatud põhjustama erigeminatsiooniga sarnase nähtuse areng Alam-Lauga murdes ning diftongide redutseerumine.

Uurimus ilmestas ka keele hääbumisega seotud nähtuseid. Esimene neist on see, et Alam-Lauga murdes kasutatakse impersonaali vorme kolmanda isiku mitmuses, kuid impersonaali tunnus on ilmunud ka teistesse isikutesse ning esineb koos isikuliitega. See võib olla tingitud tingiva kõneviisi tunnuse reanalüüsist verbitüve osaks. Rolli võib mängida ka keelejuhtide väsimine välitööde käigus.

Teine keele hääbumisest tingitud nähtus ilmneb tingiva kõneviisi aja ja funktsiooni seoses. Tingiva kõneviisi olevikku kasutatakse hüpoteetiliste, minevikku kontrafaktiivsete lausete jaoks. Samas on hakatud kontrafaktiivses funktsioonis kasutama tingiva kõneviisi olevikku. Nähtus, et vormimoodustuslikult keerukama vormi asemel kasutatakse lihtsamat vormi, on omane keele hääbumisele.

Samuti võimaldavad selle uurimuse tulemused, kombineeritud varasemate teadmisega, teha oletusi Alam-Lauga piirkonna keelekontaktide kohta. Võib oletada, et isuri keele Alam-Lauga murdes on topelttunnus *-is(s)isi* laenatud Soikkola murdest või vadja keelest ning *-jAisi* tekkinud läänemurraku ja ingerisoomi keele Alam-Lauga murde ühisest arengust. Soikkola murde roll *jA*-algulise tunnuse tekke käigus on ebaselge. *jA*-algulised tunnused on vadja keelde laenatud Soikkola murdest, nendest keeltest omakorda on tunnus *-jAisisi* liikumas Alam-Lauga idamurrakusse.

Edaspidi tasub Alam-Lauga murde kohta uurida põhjalikumalt vokaalide ja diftongide redutseerumist ning selle võimalikku seost tüvevaheldustega tingivas kõneviisis. Teiseks vajaks uurimist veel impersonaali tunnuse ja isikuliite koosinemist. Samuti oleks vaja uurida *jA*-algulisi tingiva kõneviisi tunnuseid Alam-Lauga idamurrakus, sest siinses uurimuses ei olnud piisavalt idamurraku andmeid, et öelda midagi kindlat *jA*-algulistest tunnustest idamurrakus.

Lühendite loend

Keeled ja murded

ee – eesti keel
eeKir – eesti kirderannikumurre
ingAL – ingerisooe Alam-Lauga murre
ingK – ingerisooe Kurgola murre
ingM – ingerisooe Moloskovitsa murre
isAL – isuri Alam-Lauga murre
isH – isuri Hevaha murre
isS – isuri Soikkola murre
Joe – Joenperä
Kal – Kallivieri
Kul – Kullankylä
Lau – Laukkansuu
Lüg – Lüganuse murrak
sm – soome keel
vdjV – vadja Vaipoole murre
vps – vepsa keel

Glossid

1 – esimene isik
2 – teine isik
3 – kolmas isik
ABL – ablatiiv
ALL – allatiiv
CMP – komparatiiv
COND – tingiv kõneviis
DP – diskursuspartikkel
GEN – genitiiv
ILL – illatiiv
IMPF – lihtminevik
IMPRS – impersonaal
IND – kindel kõneviis
INF – infinitiiv
NEG – eitus
PL – mitmus
PRT – partitiiv
PST – minevik
PTCP – partitsiip
SG – ainsus
SUP – supiin

Kirjandus

- Ahlqvist, August. 1855. *Wotisk grammatik jemte språkprof och ordförteckning*. Helsingfors: J. C. Frenckell & Sohn.
- Ahtia, Edvard Vilhelm. 1936. *Karjalan kielioppi: Äänne- ja sanaoppi*. Suojärvi: Karjalan Kansalaisseura.
- Ariste, Paul. 1948. *Vadja keele grammatika*. Tartu: RK „Teaduslik kirjandus“.
- Ariste, Paul. 1968. Welche Sprache spricht die ostseefinnische Bevölkerung in Vaipooli? *Fenno-ugrica: Juhlakirja Lauri Postin kuusikymmenvuotispäiväksi 17.3.1968* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 145). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Comrie, Bernard. 1986. Conditionals: A typology. Traugott, Elizabeth Closs, Alice ter Meulen, Judy Snitzer Reilly & Charles A. Ferguson (toim), *On Conditionals*, 77–99. New York: Cambridge University Press.
- Erelt, Mati. 2017. Öeldis. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 93–239. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Grünthal, Riho. 2015. *Vepsän kielioppi* (Hilfsmittel für das Studium der finnisch-ugrischen Sprachen XVII). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Hansen, Björn. 2010. Mood in Russian. Björn Rothstein & Rolf Thieroff (toim), *Mood in the Languages of Europe*, 325–341. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Heinsoo, Heinike & Eva Saar. 2016. From „bourgeois“ to national romanticism: Attempts at creating Votic and Ingrian written standards in the 20th and 21st century. Barbara Schrammel-Leber & Christina Korb (toim), *Dominated languages in the 21st Century: Papers from the International Conference of Minority Languages XIV* (Grazer Plurilinguismus Studien), 118–133. Graz: Grazer Linguistische Monographien / GLM Karl-Franzens-Universität Graz.
- Junus, Väinö. 1934. *Lukukirja inkeroisia oppikoteja vart. Neljäs klassa*. Leningrad: Kirja.
- Kallio, Petri. 2014. The diversification of Proto-Finnic. Joonas Ahola, Frog & Clive Tolley (toim), *Fibula, fabula, fact: The Viking Age in Finland*, 155–170. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kehayov, Petar. 2017. *The fate of mood and modality in language death: Evidence from Minor Finnic* (Trends in Linguistics Studies and Monographs 307). Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.

- Kuusik, Margit. 2001. Vadja keele konditsionaal. *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum. 7.–13.8.2000 Tartu. Pars V. Dissertationes sectionum: Linguistica II*. Tartu. 201–203.
- Kuznetsova = Кузнецова, Наталья Викторовна. 2009. *Фонологические системы ижорских диалектов* (Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук). Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований.
- Kuznetsova = Кузнецова, Наталья Викторовна. 2012. Просодика словоформы в нижнелужском диалекте ижорского языка. *Acta Linguistica Petropolitana* 8(1). 43–103.
- Kuznetsova = Кузнецова, Наталья Викторовна. 2015. Две фонологические редкости в диалектах ижорского языка. *Acta Linguistica Petropolitana* 11(2). 201–257.
- Kuznetsova, Natalia, Elena Markus & Mehmet Muslimov. 2015. Finnic minorities in Ingria: The current sociolinguistic situation and its background. Heiko F. Marten, Michael Rießler, Janne Saarikivi & Reetta Toivanen (toim), *Cultural and Linguistic Minorities in the Russian Federation and the European Union*, 127–167. Cham: Springer.
- Kuznetsova, Natalia, Oleg Balanovsky, Vyacheslav Kuleshov & Mehmed Muslimov. 2022. Contacts of Ingrians and Votes in the light of linguistic, archaeological, anthropological, and genetic data. *Congressus XIII Internationalis Fenno-Ugristarum*. Viin, Austria. <https://cifu13.univie.ac.at/programme/symposia/e2-the-interdisciplinary/>. (Vaadatud 08.05.2026).
- Kuznetsova, Natalia. 2023. Typology, chronology, and phonetic mechanisms of Finnic secondary gemination in light of Soikkola Ingrian acoustic data. Oliver Niebuhr & Malin Svensson Lundmark (toim), *Proceedings of the 13th International Conference of Nordic Prosody, Sønderborg, Denmark*, 71–84. Warsaw: Sciendo/de Gruyter. <https://doi.org/10.2478/9788366675728>.
- Laanest, Arvo. 1966a. Isuri murdetekste. (Toim) Paul Kokla. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Laanest = Лаанест, Арво. 1966b. *Ижорские диалекты: лингвогеографическое исследование*. Таллин: Академия наук Эстонской ССР.
- Laanest, Arvo. 1975. *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. (Toim) Valmen Hallap. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Laanest, Arvo. 1986. *Isuri keele ajalooline foneetika ja morfoloogia*. (Toim) Merle Leppik. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.

- Lehtinen, Tapani. 1979. *Itämerensuomen verbien historiallista johto-oppia: Suomen avajaa, karkajaa -tyyppiset verbit ja niiden vastineet lähisukukielissä* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 169). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lehtinen, Tapani. 2006. Konditionaalit kompostissa. Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim), *Kohtauspaikkana kieli: Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*, 127–140. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leppik, Merle. 1975. *Ingerisooime Kurgola murde fonoloogilise süsteemi kujunemine*. (Toim) Valmen Hallap. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Loorits, Oskar. 1922. Tingiva ja kaudse kõneviisi minevik. *Eesti Keel* 1(5–6). 170–173.
- Mantila, Harri. 2025. *Suomen nykymurteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Markus = Маркус, Елена Борисовна. 2004. Кондиционалис в водском языке: формобразование и морфонология. *Вопросы филологии* 18(3). 80–88.
- Markus, Elena & Fedor Rohzkanskiy. 2012. Votic or Ingrian: New evidence on the Kukkuzi variety. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 35. 77–95.
- Markus, Elena & Fedor Rohzkanskiy. 2022. Ingrian. Marianne Bakró-Nagy, Johanna Laakso & Elena Skribnik (toim), *The Oxford guide to the Uralic languages* (Oxford Guides to the World's Languages), 308–329. Oxford: Oxford University Press.
- Muslimov = Муслимов, Мехмед Закирович. 2005. *Языковые контакты в Западной Ингерманландии (нижнее течение реки Луги)* (Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук). Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований.
- Muslimov = Муслимов, Мехмед Закирович. 2024. Атриция и изменения в ходе языкового сдвига в прибалтийско-финских языках и диалектах Ингерманландии. *Acta Linguistica Petropolitana* 20(2). 83–135. <https://doi.org/10.30842/alp2306573720283135>.
- Must, Mari. 1987. *Kirderannikumurre: Häälikuline ja grammatiline ülevaade*. Tallinn: Valgus.
- Mägiste, Julius. 1925. *Rosona (Eesti Ingeri) murde pääjooned*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Muznikova = Мызникова, Янина Валерьевна. 2014. *Русско-прибалтийско-финские языковые контакты и их отражение в области диалектного синтаксиса*. Санкт-Петербург: Нестор-История.
- Nirvi, Ruben Erik. 1971. *Inkeröismurteiden sanakirja*. Helsinki: Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVIII.
- Pahomov, Miikul. 2024. *Lüüdin grammatik*. Tartu: Hõimulõimed.

- Plado, Helen. 2013. Estonian conditional clauses: The degree of hypotheticality and the link to temporal and concessive clauses. *Nordic Journal of Linguistics* 36(1). 57–88. <https://doi.org/10.1017/S0332586513000127>.
- Prillop, Külli & Eva Saar. 2020. Eesti keele ajalooline morfoloogia. Helle Metslang & Eva Velsker (toim), *Eesti keele ajalugu* (Eesti keele varamu VI), 169–336. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Porkka, Volmari. 1885. *Ueber den ingrischen Dialekt mit Berücksichtigung der übrigen finnisch-ingermanländischen Dialekte*. Helsingfors: J. C. Frenckell & Sohn.
- Rozhanskiy & Markus = Рожанский, Федор Иванович & Елена Борисовна Маркус. 2013. О статусе нижнелужского диалекта ижорского языка среди родственных идиомов. Alexander Kibrik (toim), *Лингвистический беспредел – 2. Сборник к юбилею Ариадны И. Кузнецовой*, 219–232. Москва: Издательство Московского университета.
- Rozhanskiy & Markus = Рожанский, Федор Иванович & Елена Борисовна Маркус. 2020. Система парадигматических классов глагола в сойкинском диалекте ижорского языка. *Вопросы языкознания* 69(3). 101–134. <https://doi.org/10.31857/S0373658X0009348-1>.
- Rozhanskiy, Fedor & Elena Markus. 2025. Votic and Ingrian. Björn Wiemer, Peter Arkadiev, Rogier Blokland & Petar Kehayov (toim), *Convergence and divergence in the eastern Circum-Baltic Area: Volume 1: A synthetic view, especially on Finnic, and case studies*, 167–246. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.
- Rozhanskiy, Fedor & Mikhail Zhivlov. 2019. Votic and Ingrian core lexicon in the Finnic context: Swadesh lists of five related varieties. *Linguistica Uralica* 55(2), 81–108. <https://dx.doi.org/10.3176/lu.2019.2.01>.
- Saar, Eva. 2017. *Isuri keele Soikkola murde sõnamuutmissüsteem* (Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 19). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Thieroff, Rolf. 2010. Moods, moods, moods. Björn Rothstein & Rolf Thieroff (toim), *Mood in the Languages of Europe*, 1–29. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tommola, Hannu. 2010. Mood in Finnish. Björn Rothstein & Rolf Thieroff (toim), *Mood in the Languages of Europe*, 511–527. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tsvetkov, Dimitri. 1925. Vadjalased. *Eesti keel* 4(1–2), 39–44.

The conditional mood in Lower Luga Ingrian. Summary

This paper focuses on the conditional mood in Lower Luga Ingrian, one of the four dialects of the Ingrian language of the Northern Finnic branch. The main aims of this research are to determine 1) what are the markers of conditional mood in Lower Luga Ingrian, 2) what affects the occurrence of each of them, and 3) what kind of stem alternations occur when the markers attach to the verb stem. The conditional mood in the languages surrounding the Lower Luga area is known to be morphologically diverse, but there is a gap of research concerning the conditional mood in Lower Luga Ingrian. Another goal of this research is to obtain more knowledge on language contacts in the Lower Luga area through the lens of the conditional mood, and to illustrate the phenomena of language attrition occurring in conditional mood.

This study is based on fieldwork recordings on Lower Luga Ingrian from the collection of Fedor Rozhanskiy and Elena Markus, collected from 2006 to 2017. I transcribed the utterances including conditional mood markers and quantitatively analysed the 900 forms found. I separated the Lower Luga dialect into the Northern, Southern, Eastern and Western subdialects.

The results showed that similar to its neighbouring languages, the conditional mood in Lower Luga Ingrian is also morphologically diverse. Although there is a lot of variation in the use of markers, certain tendencies about the distribution of each marker were found. The suffix *-isi*, characteristic of the Northern Finnic languages, is used in every subdialect and verb type. In the impersonal, this marker is in the form *-is*. The suffix with the geminated consonant, *-issi*, along with the doubly marked *-is(s)isi* were also used in every subdialect, but these suffixes are generally used with monosyllabic verb stems. In Lower Luga Ingrian, excluding the Southern subdialect, the conditional suffix *-jAisi* is also used. This suffix originates from the reanalysis of the stems of contracted verbs and is generally used with verbs with the imperfect marker *-si*. In the data from the Eastern subdialect, the marker *-jAisi* was attested only once, however this might be a Votic form. Lower Luga Ingrian has also borrowed the Russian conditional marker *bj*, which is used in every subdialect, although rarely in the Northern and Western subdialects. The main verb occurring with the marker *bj* can either be in the past tense, copying the Russian pattern, or in the conditional form. The latter displays double marking of the conditional.

The suffixal markers drop the final vowel in the third person singular. In the second person singular, unlike in Soikkola and Hevaha Ingrian, no syncope occurs between the conditional suffix and the personal suffix.

In the conditional mood, negation is formed by the negative verb and the main verb in the conditional mood, with the conditional suffix lacking its final vowel. The perfect conditional is formed in the affirmative by the auxiliary verb *olla* in the conditional mood and the main verb in the form of the past participle. In negation, the auxiliary verb is in the form of the negative present conditional.

When a conditional marker beginning with a vowel (*-isi*, *-issi*, *-is(s)isi*) attaches to *e*- and *i*-stemmed verbs, the stem vowel is lost, but with *-jAisi*, the stem vowel changes to *i* on analogy. On some occasions, the stem vowel *ä* behaves the same way. This may be due to analogy of the other front vowels /e/ and /i/ and because /ä/ is prone to reducing in Lower Luga Ingrian. With other short vowel stems, the conditional suffix attaches to the stem without any changes, although for the suffixes that begin with a vowel, the formed diphthong may oftentimes be reduced to a monophthong. For long vowel stems, the vowel shortens and creates a diphthong with the conditional marker. When the stem vowel is a diphthong, it loses its second component and forms a new diphthong with the conditional marker. The verb *viijä* 'bring', with the stem *vie-*, forms the new diphthong with the first component being *e*.

In personal forms, the conditional suffixes attach to the strong grade stem. In the impersonal, the suffix attaches to the weak grade stem due to the impersonal suffix itself already attaching to the weak grade stem. The suffix *-jAisi* is attached to the non-geminated stem. Suffixes beginning with a vowel also attach to the non-geminated stem, although there is much variation concerning this. Such variation may be related to a development of a phenomenon similar to trisyllabic gemination in Lower Luga Ingrian and to the reduction of diphthongs.

In addition, the results of this study show phenomena relating to language attrition in the conditional mood. Firstly, In Lower Luga Ingrian, the impersonal can be used for the third personal plural forms. However, impersonal forms were sometimes used in personal forms along with the personal suffix. This could be a case of reanalysing the impersonal marker as part of the verb stem. Another factor to this could be the possible fatigue of the informants during the fieldwork process.

The second phenomenon was related to the link between tense and function in the conditional mood. The present conditional is used for hypothetical sentences, where the condition described can still be fulfilled, and the perfect conditional is used for contrafactual sentences, where the condition can no longer be fulfilled. The present conditional has been started to be used in the contrafactual function. Using a morphologically simpler form instead of the more difficult form is a feature of language attrition.

From the results of this study and earlier research on the conditional mood in the languages of the Lower Luga area, it can be assumed that in Lower Luga Ingrian the doubly marked suffix *-is(s)isi* is borrowed either from Soikkola Ingrian or Votic. Also, the reanalysis creating the suffix *-jAisi* took place in the Western subdialect and Lower Luga Ingrian Finnish as a common development. The role of the Soikkola dialect during this reanalysis, however, remains unclear. The *jA*-conditionals in Votic have been borrowed from Soikkola Ingrian, and then in turn from these languages, the marker *-jAisisi* has been borrowed into the Eastern subdialect of Lower Luga Ingrian.

The next steps in research on Lower Luga Ingrian could be on the possible effect of vowel and diphthong reduction on stem alternations in the conditional mood. Secondly, further research is required on use of the impersonal marker together with personal suffixes. In addition, more research is needed on *jA*-conditionals in the Western subdialect of Lower Luga Ingrian, because the data used for this study included too little data from this subdialect to make conclusions.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Rando Lukk,

1) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Tingiv kõneviis isuri keele Alam-Lauga murdes“, mille juhendajad on Fedor Rozhanskiy ja Triin Todesk, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2) annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3) olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.